

Draagvlakonderzoek

Windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'

Opdrachtgevers

Gemeente Aa en Hunze
Gemeente Borger-Odoorn
Gemeente Stads kanaal

Contactpersoon

Dhr. P. Van der Veen

Uitvoerende organisatie

Enneüs
Leonard Springerlaan 23a
Postbus 473
9700 AL Groningen

Telefoon: (050) 711 5255
Internet: www.enneus.nl

Contactpersonen

Mr. B. Westerink
Drs. A. Rozema

Groningen, 9 december 2014

Enneüs is aangesloten bij:

MOA
Center for Information Based
Decision Making & Marketing Research

Samenvatting

Achtergrond

In 2010 zijn in Drenthe aanvragen ingediend voor het aanleggen van windparken. Het betreft hierbij onder meer de aanvraag voor het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'. Dit is een windpark dat in de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn zou moeten komen.

Er bestaan bij de gemeenten twijfels over de aanname dat er onder de inwoners van de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn voldoende draagvlak voor het windpark is. Deze gemeenten hebben daarom samen met de gemeente Stadskanaal (waarvan de gemeentegrens grenst aan het mogelijke windpark) besloten onderzoek te laten uitvoeren om te verifiëren in hoeverre deze aanname is gerechtvaardigd.

Uitvoering onderzoek

Onderzoek- en adviesbureau Enneüs heeft in de maanden oktober en november van 2014 een draagvlakonderzoek uitgevoerd. De aangeschreven doelgroep in dit onderzoek bestaat uit in- en omwonenden van het gebied waar het windpark mogelijk komt (het zoekgebied). Het zoekgebied valt binnen de gemeenten Borger-Odoorn en Aa en Hunze. De gemeente Stadskanaal grenst ten noordoosten aan het zoekgebied en is derhalve ook meegenomen in het onderzoek. Inwoners van (een deel van) de gemeenten Aa en Hunze, Borger-Odoorn en Stadskanaal vallen binnen de doelgroep waarop het onderzoek zich richt. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen *direct omwonenden* en *indirect omwonenden*. De bepaling hiervan is gebeurd op basis van (1) het afgebakende zoekgebied en (2) de afstand van de woning tot het windpark.

Uitnodiging en respons

Voor de drie gemeenten tezamen zijn alle 7.610 *direct omwonende huishoudens* aangeschreven om deel te nemen aan het onderzoek. Om te komen tot een representatief beeld van het draagvlak onder de *indirect omwonenden* is een aselechte steekproef op huishoudensniveau getrokken. Voor elke gemeente zijn 1.000 aselekt gekozen huishoudens aangeschreven, hetgeen neerkomt op in totaal 3.000 aangeschreven indirect omwonende huishoudens. Alle aangeschreven adressen hebben de mogelijkheid gekregen om de vragenlijst schriftelijk of online in te vullen. In totaal zijn er 4.229 ingevulde en bruikbare vragenlijsten geretourneerd en 278 uitnodigingen onbestelbaar retour gekomen. Op een totaal van 10.610 verstuurde uitnodigingen voor deelname aan het onderzoek komt de netto respons op 40,9%.

Beantwoording centrale vraagstelling

De centrale vraagstelling tijdens dit draagvlakonderzoek luidde:

'In welke mate is er draagvlak onder in- en omwonenden van het zoekgebied voor het aan te leggen windpark binnen de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn?'

Op basis van de onderzoeksresultaten kan gesteld worden dat er veel weerstand is tegen de komst van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'. Meer dan driekwart (77,2%) van de huishoudens binnen de gemeenten is (sterk) tegen de komst van het windpark, terwijl 10,3% voor de komst van het windpark is. 11,2% geeft aan neutraal te zijn, 1,4% geeft aan hierover geen mening te hebben. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dus dat het draagvlak voor het aanleggen van het

windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer' onder zowel direct als indirect omwonenden gering is.

Verschillen geografische en demografische spreiding

Naast de centrale vraag zijn enkele deelvragen gesteld. De eerste deelvraag luidde:

'Zijn er significante verschillen als het gaat om geografische en demografische spreiding, en zo ja, welke verschillen?'

Het antwoord op deze deelvraag is dat dit inderdaad het geval is. Een nadere analyse van de onderzoeksresultaten leidt tot relevante significante verschillen in de geografische en demografische spreiding.

Er zijn significante verschillen in percepties gevonden tussen direct en indirect omwonenden, tussen inwoners van gemeenten onderling, tussen ouderen en jongeren, tussen bewoners van koop- en huurwoningen, tussen huishoudens met kinderen en huishoudens zonder kinderen en tussen samenwonenden/gehuwden en alleenstaanden.

De belangrijkste verschillen zijn:

- Direct omwonenden staan negatiever tegenover de plannen dan mensen die wat verder weg wonen. Binnen de direct omwonenden zijn geen significante verschillen gevonden tussen de gemeenten; allen hebben vergelijkbare weerstand tegen de plannen.
- Direct omwonenden geven aan meer informatie te hebben ontvangen dan indirect omwonenden en voelen zich ook beter geïnformeerd. Daarnaast geven zij vaker aan naar hun ideeën te zijn gevraagd, inspraak te hebben gehad en mee te hebben kunnen beslissen over het windpark ten opzichte van indirect omwonenden.
- Binnen de indirect omwonenden zijn de verschillen tussen de inwoners van de gemeenten allen significant; inwoners van Aa en Hunze zijn het minst sterk tegen, inwoners van Borger-Odoorn zijn significant sterker tegen dan inwoners van Aa en Hunze en inwoners van Stadskanaal zijn weer significant sterker tegen dan inwoners van Borger-Odoorn.
- Huishoudens met een koopwoning zijn significant sterker tegen het windpark dan huishoudens met een huurwoning.

Voor- en tegenargumenten

De tweede deelvraag luidde:

'Waarom zijn de inwoners voor dan wel tegen de aanleg van het windpark in het zoekgebied?'

Argumenten tegen

Het belangrijkste argument tegen de komst van het windpark is waardedaling van woningen. Een aantal ondervraagden geeft te kennen dat hun woning hoogstwaarschijnlijk onverkoopt zal worden indien het park wordt gerealiseerd. Ook wordt als nadeel genoemd dat bevolkingsgroepen tegenover elkaar (zijn) komen te staan als gevolg van de discussie over het al dan niet aanleggen van

windparken in deze regio. Met betrekking tot het rendement geven de omwonenden aan dat er al meerdere malen aangetoond is dat windmolens een laag rendement hebben op het gebied van duurzame energie. Tot slot heerst er angst voor gezondheidsrisico's en worden de mogelijke geluidshinder en horizonvervuiling genoemd als nadelen. Regelmatig wordt genoemd dat respondenten de regio willen verlaten indien de aanleg van het windpark zijn beslag krijgt. Ook wordt aangegeven dat het hier al om erkende krimpgebieden gaat en dat de plaatsing van windmolens een verdere leegloop kan veroorzaken en daarmee de leefbaarheid in het gebied zal aantasten.

Argumenten voor

Het belangrijkste argument voor de komst van het windpark is het opwekken van duurzame energie. Respondenten trekken de vergelijking met fossiele brandstoffen (die niet schoon zijn), of met het opwekken van kernenergie (dat risico's met zich meebrengt). Met de realisatie van het windpark wordt duurzame energie opgewekt waardoor de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen afneemt en er sprake is van CO2-reductie. Andere genoemde voordelen zijn onder meer dat de realisatie van het windpark kan zorgen voor economische impulsen voor de regio en dat het windpark kan leiden tot een toename van de werkgelegenheid.

Vergelijking relevante wetenschappelijke literatuur/andere gehouden draagvlakonderzoeken

De laatste deelvraag luidde:

'Wat zeggen de uitkomsten van het draagvlakonderzoek in relatie tot relevante wetenschappelijke literatuur en tot andere gehouden draagvlakonderzoeken naar windenergie in Nederland?'

De uitkomsten van dit onderzoek zijn nauwelijks te vergelijken met ander onderzoek naar het draagvlak voor de aanleg van windparken. Er is sprake van te grote verschillen in achtergrond, stakeholders, beleidsfase en context in vergelijking met andere draagvlakonderzoeken.

Geconcludeerd kan worden dat er sprake is van een geringe mate van zowel inhoudelijk als procesmatig draagvlak. Burgers ervaren een lage betrokkenheid bij het proces. Als het gaat om de procesgang en het besluitvormingsproces, dan uiten veel respondenten hun onvrede. Er bestaat veel teleurstelling over de beperkte betrokkenheid van de bewoners van het gebied. Uit dit onderzoek wordt daarnaast duidelijk dat, naast waardedaling van woningen, er door veel mensen negatieve gevolgen voor hun welbevinden, woongenot en gezondheid worden voorzien door de aanleg van het windpark.

Het geringe draagvlak voor de aanleg van het windpark lijkt in belangrijke mate te kunnen worden verklaard door (1) het geringe draagvlak voor het proces waarin het besluit tot stand is gekomen en (2) de onevenredig zware mate waarin mensen ervaren te worden aangetast in hun belangen. Als compensatiemaatregel kan de compensatie van de planschade op de meeste steun rekenen.

Inhoudsopgave

1. INLEIDING	7
1.1 Aanleiding voor het onderzoek.....	7
1.2 Methode en dataverzameling	8
1.2.1 Vragenlijst	8
1.2.2 Doelgroep	8
1.2.3 Dataverzameling.....	9
1.2.4 Verzending.....	9
1.3 Werkgroep draagvlakonderzoek	9
1.4 Opbouw rapport	9
2. DRAAGVLAK EN DRAAGVLAKONDERZOEK NAAR WINDENERGIE.....	10
2.1 Literatuur over draagvlak.....	10
2.2 Draagvlak en windenergie-initiatieven	12
2.3 Andere draagvlakonderzoeken naar windenergie.....	12
2.4 Implicaties voor de vragenlijst.....	13
3. RESPONSANALYSE	14
3.1 Steekproeftrekking en representativiteit.....	14
3.2 Responstabel.....	15
4. RESULTATEN.....	16
4.1 Achtergrondvariabelen.....	17
4.1.1 Geslacht	17
4.1.2 Leeftijd	18
4.1.3 Koop/huur.....	18
4.1.4 Gebruik pand.....	19
4.1.5 Huishoudensamenstelling	19
4.2 Informatie en betrokkenheid	20
4.2.1 Bekendheid met de plannen	20
4.2.2 Informatie, inspraak en meebeslissen.....	21
4.2.3 Informatievoorziening en participatie in het proces.....	22
4.2.4 Informatievoorziening via verschillende kanalen.....	23

4.3 Het windpark in de gemeente.....	24
4.3.1 Algemeen standpunt.....	24
4.3.2 Standpunt per gemeente	24
4.3.3 Standpunt direct omwonenden, totaal en per gemeente	25
4.3.4 Standpunt indirect omwonenden, totaal en per gemeente	26
4.3.5 Standpunt naar geslacht.....	27
4.3.6 Standpunt naar koop/huur	28
4.3.6 Standpunt naar type gebruik pand	29
4.3.7 Standpunt naar huishoudensamenstelling.....	30
4.4 Voor- en nadelen	31
4.4.1 Analyse vraag 12: andere voor- en nadelen.....	33
4.5 Compensatiemaatregelen	36
4.6 Duurzame energie.....	37
4.7 Analyse vraag 15: aanvullende opmerkingen	38
5. CONCLUSIES.....	43
5.1 Algemene terugblik	43
5.2 Beantwoording centrale vraagstelling.....	43
5.3 Verschillen geografische en demografische spreiding.....	44
5.4 Voor- en tegenargumenten.....	45
5.4.1 Argumenten tegen.....	45
5.4.2 Argumenten voor	45
5.4.3 Vergelijking relevante wetenschappelijke literatuur /andere gehouden draagvlakonderzoeken	46
LITERATUURLIJST	47

Bijlagenrapport:

Bijlage 1	Begeleidend schrijven & vragenlijst
Bijlage 2	Alle antwoorden op vraag 12
Bijlage 3	Alle antwoorden op vraag 15

1. Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Het Rijk heeft de ambitie om het aandeel duurzame energie in 2020 minstens 14% te laten zijn van het totale energieverbruik. Het opwekken van windenergie op land maakt hier onderdeel van uit. Landelijk wordt gestreefd naar een opbrengst van 6000 MW, waarvan de provincie Drenthe 285,5 MW voor haar rekening dient te nemen. Om dit doel in Drenthe te realiseren is in de Provinciale Omgevingsvisie een aantal zoekgebieden voor windparken aangewezen. Het gaat om gebieden waarvan verwacht wordt dat daar op grootschalige wijze windenergie geleverd kan worden (tenminste 100 MW). Voor windparken die tenminste 100 MW aan energie leveren geldt dat de Rijksoverheid fungeert als het bevoegd gezag; de Rijkscoördinatieregeling (RCR) kan hier worden toegepast.

In 2010 zijn in Drenthe twee aanvragen ingediend voor het aanleggen van windparken. Het betreft hierbij onder meer de aanvraag voor het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'. Dit is een windpark dat in de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn zou moeten komen. Bij het aanleggen van een windpark is de initiatiefnemer zelf verantwoordelijk voor het verwerven van voldoende draagvlak. Bij de gemeenten leven twijfels over het bestaan van voldoende draagvlak onder de inwoners voor het windpark in de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn. Volgens de Minister van Economische Zaken is er een breed maatschappelijk draagvlak, omdat ruim 40 maatschappelijke organisaties het landelijke Energieakkoord hebben ondertekend. De gemeenten hebben echter de indruk dat er wel draagvlak voor deze plannen is bij een aantal mensen uit politieke en bestuurlijke gremia, maar dat er weinig tot geen draagvlak bestaat onder de inwoners van deze gebieden. Ook zou aan het verwerven van draagvlak door het Ministerie van Economische Zaken en/of de initiatiefnemers in de afgelopen jaren onvoldoende zijn gewerkt.

Er lijkt dus een verschil te zijn tussen de opvattingen van maatschappelijke organisaties en de opvattingen van de inwoners van het zoekgebied voor de mogelijke realisatie van windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'. De gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn hebben daarom samen met de gemeente Stadskanaal (waarvan de gemeentegrens grenst aan het mogelijke windpark) besloten onderzoek te laten uitvoeren om te verifiëren in hoeverre deze aanname gerechtvaardigd is. Ook kan het onderzoek aangeven in welke mate er draagvlak bestaat onder in- en omwonenden van het zoekgebied. Dit is als uitgangspunt genomen voor de centrale vraag en onderliggende deelvragen in dit onderzoek. De centrale vraagstelling is als volgt geformuleerd:

'In welke mate is er draagvlak onder in- en omwonenden van het zoekgebied voor het aan te leggen windpark binnen de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn?'

Daarbij zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Zijn er significante verschillen als het gaat om geografische en demografische spreiding, en zo ja, welke verschillen?
2. Waarom zijn de inwoners voor dan wel tegen de aanleg van het windpark in het zoekgebied?
3. Wat zeggen de uitkomsten van het draagvlakonderzoek in relatie tot relevante wetenschappelijke literatuur en tot andere gehouden draagvlakonderzoeken naar windenergie in Nederland?

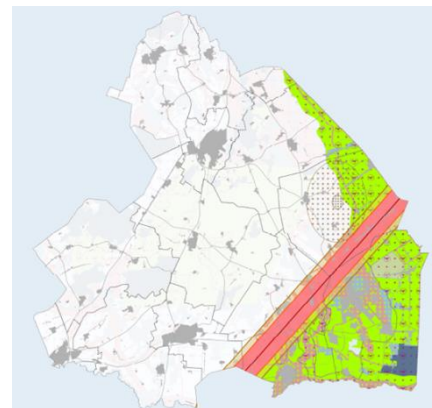
1.2 Methode en dataverzameling

1.2.1 Vragenlijst

Om meningen van inwoners te inventariseren is gebruik gemaakt van een vragenlijst die zowel schriftelijk als online ingevuld kan worden. Op de schriftelijke vragenlijst staat een unieke code gedrukt, zodat de vragenlijst slechts één keer ingevuld kan worden. Deze unieke code komt daarnaast overeen met de inlogcode voor het online invullen van de vragenlijst. Op deze manier kan de vragenlijst niet én schriftelijk én online worden ingevuld. In het enkele geval dat een vragenlijst toch twee keer is ingevuld is de eerst ontvangen vragenlijst meegenomen in het onderzoek. De vragenlijst bestaat uit 15 vragen: 13 gesloten vragen en 2 open vragen. In bijlage 1 is de vragenlijst opgenomen.

1.2.2 Doelgroep

De aangeschreven doelgroep in dit onderzoek bestaat uit in- en omwonenden van het gebied waar het windpark mogelijk komt (het zoekgebied, afbeelding 1). Het zoekgebied voor windenergie, zoals aangegeven in de provinciale omgevingsvisie, heeft als uitgangspunt gediend voor de afbakening van het onderzoek. Windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer' wordt in afbeelding 1 aangeduid door de groene strook, ten noordwesten van de rood gearceerde laagvliegroute. Het zoekgebied valt binnen de gemeenten Borger-Odoorn en Aa en Hunze. De gemeente Stads kanaal grenst ten noordoosten aan het zoekgebied en is derhalve ook meegenomen in het onderzoek.

Afbeelding 1 – Zoekgebied

Het betreft hier dus de inwoners van (een deel van) de gemeenten Aa en Hunze, Borger-Odoorn en Stads kanaal. In dit onderzoek is onderscheid gemaakt tussen *direct omwonenden* en *indirect omwonenden*. De bepaling hiervan is gebeurd op basis van (1) het afgebakende zoekgebied en (2) de afstand van de woning tot het windpark.

Met direct omwonenden wordt bedoeld: alle huishoudens binnen het zoekgebied in de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn of binnen het daaraan grenzende gebied in de gemeente Stads kanaal. Hoewel er geen huishoudens van de gemeente Stads kanaal in het zoekgebied voorkomen, is er voor gekozen om de eerste lijn van huizen langs de rand van het zoekgebied, met direct zicht op de mogelijke windmolens, op te nemen als direct omwonenden. Alle direct omwonenden hebben een uitnodiging gekregen voor deelname aan het onderzoek.

Langs de rand van het zoekgebied is in de drie gemeenten een strook van vijf kilometer genomen, waarbinnen alle huishoudens als indirect omwonend zijn aangemerkt. De keuze voor een strook van vijf kilometer is in overleg met de gemeenten tot stand gekomen. Deze is gebaseerd op het feit dat windmolens zichtbaar kunnen zijn tot op vijf kilometer afstand.

1.2.3 Dataverzameling

Voorafgaand aan het onderzoek zijn de inwoners via diverse kanalen (gemeentelijke websites, huis-aan-huisbladen en andere regionale media) geïnformeerd over de start van het draagvlakonderzoek. De vragenlijsten zijn verstuurd in enveloppen met gemeentelogo's. Respondenten hebben de mogelijkheid gekregen om de vragenlijst schriftelijk of online in te vullen. De enveloppe bevatte drie onderdelen:

- Een begeleidende brief. In deze brief hebben de burgemeesters van de gemeenten de inwoners uitgenodigd voor deelname aan het onderzoek. In de brief is nadrukkelijk vermeld dat het onderzoek uitgevoerd wordt door het onafhankelijke onderzoeksbureau Enneüs uit Groningen. Daarnaast is in elke brief een unieke inlogcode opgenomen, waarmee men heeft kunnen inloggen op de beveiligde online omgeving www.draagvlakonderzoek-windparken.nl.
- Een schriftelijke vragenlijst.
- Een retourenveloppe met daarop het antwoordnummer van Enneüs om de schriftelijke vragenlijst kosteloos te kunnen retourneren.

1.2.4 Verzending

De respondenten hebben ruim drie weken de mogelijkheid gekregen om de vragenlijst zowel schriftelijk als online in te vullen. Op deze manier is het voor iedereen mogelijk om de vragenlijst te kunnen invullen. Na ongeveer twee weken is er een herinnering verzonden aan de inwoners die op de eerste uitnodiging tot deelname nog niet respondeerden. Verzending heeft -in afstemming met de opdrachtgever- plaatsgevonden.

1.3 Werkgroep draagvlakonderzoek

Voor dit draagvlakonderzoek is een werkgroep geïnstalleerd. De werkgroep is reeds vóór het betrekken van onderzoeksbureau Enneüs geformeerd en bestaat uit drie ambtelijk vertegenwoordigers (één per gemeente) en vier vertegenwoordigers van het gezamenlijke platform Tegenwind Veenkoloniën (één per lokaal platform). Op de samenstelling van de werkgroep heeft Enneüs geen invloed gehad. Tijdens het draagvlakonderzoek heeft de werkgroep een rol vervuld in alle drie de fasen die het onderzoeksproject heeft gekend. In elke fase heeft de werkgroep een klankbord- en adviesfunctie gehad.

1.4 Opbouw rapport

Alvorens de resultaten van het uitgevoerde onderzoek weer te geven, wordt in het volgende hoofdstuk relevante literatuur over draagvlak behandeld. Hoofdstuk 3 gaat in op een analyse van de respons. In hoofdstuk 4 worden de resultaten van het onderzoek per thema gepresenteerd. Hoofdstuk 5 sluit het rapport af met de conclusies en de beantwoording van de hierboven gestelde onderzoeksvragen.

2. Draagvlak en draagvlakonderzoek naar windenergie

Alvorens in te gaan op de resultaten van het draagvlakonderzoek, wordt eerst nader ingegaan op het thema draagvlak en de factoren die dit kunnen beïnvloeden. Ook wordt stilgestaan bij wat bekend is over draagvlak voor windparken. Op basis van (wetenschappelijke) literatuur en ervaringen elders is gekeken wat hierover zoal bekend is. Dit heeft mede de basis gevormd voor de relevante thema's en onderwerpen die in de vragenlijst zijn opgenomen.

2.1 Literatuur over draagvlak

Draagvlak is een ander woord voor de collectieve houding van een groep (belanghebbenden) ten aanzien van een bepaalde verandering. Uit studies van Graaf (2007) en Abelson en Gauvin (2006) blijkt dat draagvlak opgedeeld kan worden in twee subobjecten. Deze subobjecten bestaan uit het proces van interactief bestuur en de inhoud van het beleid dat daaruit voortkomt. Uit onderzoek van Abelson en Gauvin (2006) blijkt dat, naast dat dit onderscheid ook in de literatuur en van overheidswege wordt gemaakt, ook belanghebbenden zelf onderscheid maken tussen het proces en de inhoud van interactief bestuur. Bij *inhoudelijk draagvlak* gaat het om inhoudelijke punten van het beleid. In het geval van het windpark gaat het dan bijvoorbeeld om het draagvlak voor (het aantal) windmolens en eventueel de exacte plaats waar de windmolens worden gesitueerd. *Procesmatig draagvlak*, betreft het draagvlak voor het proces dat uiteindelijk heeft geleid tot het uiteindelijke besluit.

Procesmatig en inhoudelijk draagvlak zijn apart van elkaar te zien. Er kan draagvlak zijn voor het proces, terwijl men de uitkomst van het proces (het beleid) inhoudelijk niet steunt (Hoekema et al., 1998). Inhoudelijk en procesmatig draagvlak hebben echter wel invloed op elkaar. Naarmate men meer tevreden is over het proces, verkrijgt het beleid inhoudelijk ook meer steun (Steenbeek, 1988).

Voor het verkrijgen van procesmatig draagvlak is een interactief proces in belangrijke mate bepalend. Wanneer het beleid tot stand komt in interactie tussen overheid en burgers hebben burgers het gevoel meer mogelijkheden te hebben om het beleid in overeenstemming te brengen met hun voorkeuren (Hoekema et al., 1998). Daarnaast hebben belanghebbenden meer vertrouwen in de initiatiefnemers van een project wanneer zij betrokken zijn bij het project (Kweit & Kweit, 2007). Naarmate een proces meer interactief is, is de mate van procesacceptatie hoger. Dit werkt uiteindelijk door naar draagvlak (Boedeltje, 2009).

Boedeltje (2009) onderscheidt de volgende drie kenmerken die van belang zijn voor een interactief beleidsproces:

- Openheid
- Participatie
- Gelijke kansen

Deze punten worden hieronder kort toegelicht.

Openheid

Bij 'openheid' gaat het om de volgende vormen van openheid (Edelenbos 2000; Pröpper en Steenbeek 1998a, 1999):

1. Openheid van het proces. Deze vorm van openheid gaat over de mate waarin het mogelijk is voor belanghebbenden om te participeren in het interactieve proces (Berry et al., 1993). Er is sprake van volledige openheid wanneer iedereen wordt uitgenodigd om te participeren.
2. Transparantie van het proces. Hierbij gaat het om de mate waarin belanghebbenden worden geïnformeerd over het proces, de inhoud en de mogelijkheden tot participatie in het proces (Richardson, 1983 & Veldboer, 1996). Hoe meer de informatievoorziening wordt beleefd als open en volledig, des te groter is de beleefde transparantie van het proces.
3. Inhoudelijke openheid. Dit derde kenmerk van openheid omvat de ruimte die participanten hebben om mee te denken over het beleid en om hun (eventueel afwijkende) opvattingen/ideeën in te brengen (Thomas, 1990).

Participatie

De mate van participatie gaat over de meer formele mate waarin belanghebbenden invloed hebben. Dit is op te delen in een aantal niveaus. Onderstaand zijn de participatieniveaus weergegeven zoals opgesteld door Edelenbos en Monnikhof (2001), waarbij 'informereren' de vorm met de minste participatie en 'zelfbeheer' de vorm met de meeste participatie door burgers is.

Informereren	Bestuur neemt besluit, belanghebbenden worden alleen geïnformeerd.
Consulteren	Bestuur neemt besluit, publiek als partner maar wensen zijn niet bindend.
Adviseren	Bestuur neemt besluit, belanghebbenden kunnen problemen en oplossingen aanbrengen.
Coproduceren	Bestuur neemt samen met belanghebbenden een besluit.
Zelfbeheer	Belanghebbenden zijn volledig verantwoordelijk voor besluitvorming, bestuur adviseert.

Gelijke kansen

Het derde kenmerk van een interactief beleidsproces betreft de mate waarin belanghebbenden gelijke kansen hebben om inbreng te leveren bij het beleid. Bij volledige gelijkheid heeft iedereen evenveel kans om inbreng te leveren en weegt alle inbreng evenveel mee. Wanneer burgers het gevoel hebben dat een bepaalde groep mensen meer inbreng heeft, zal de procesacceptatie en (daardoor) het procesmatig draagvlak bij hen lager zijn.

Percepties, waarden en belangen

Voor zowel het procesmatige als het inhoudelijke draagvlak geldt dat percepties en waarden een rol spelen. Wat betreft perceptie gaat het om de perceptie die iemand heeft over de rol die hij/zij heeft (gehad) in het besluitvormingsproces (procesmatig) en de wijze waarop iemand tegen het beleid (inhoud) aankijkt. Deze perceptie wordt mede bepaald door de hoeveelheid en de soort informatie die hij/zij ontvangen heeft. Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat belanghebbenden wel degelijk iets te zeggen hebben over (delen) van een proces, maar niet op de hoogte zijn van de mogelijkheid tot inspraak, waardoor hun inbreng gemist wordt. Deze factoren beïnvloeden de perceptie die een persoon heeft (Fishbein & Ajzen, 1975).

Naast percepties spelen persoonlijke waarden en belangen een rol. Bij persoonlijke waarden gaat het om de mate waarin de inhoud van het beleid raakt aan persoonlijke overtuigingen die iemand heeft. Zo zal iemand die al sinds jaren grote zorg voor het milieu aan de dag legt, mogelijk eerder dan anderen aansturen op een beleid dat gericht is op duurzame energie. Uiteraard zijn er ook andere

zaken die het belang bepalen dat iemand bij de uitkomst van een besluitvormingsproces heeft, zoals waardedaling van woningen bij interventies in de omgeving van de woning. Belanghebbenden die veel waarde hechten aan (de uitkomsten van) het beleid zullen meer waarde hechten aan betrokkenheid in het proces dan belanghebbenden die hier in mindere mate waarde aan hechten (Fishbein & Ajzen, 1975; Ajzen & Fishbein, 1980).

2.2 Draagvlak en windenergie-initiatieven

Als het gaat om het draagvlak voor een windpark in de nabijheid van woonhuizen, dan laten praktijkvoorbeelden zien dat dit doorgaans een (zeer) gevoelig proces is. Zo voelen omwonenden zich bij de realisatie van een windpark vaak beperkt in de kwaliteit van hun leven. Windmolens hebben een visuele impact op het landschap (Szarka, 2007) en veroorzaken daarnaast (tot een bepaalde afstand) geluidsoverlast en een flikkerende slagschaduw (Berg et al., 2008). Deze factoren kunnen het beeld dat men heeft ten aanzien van windenergie in negatieve zin beïnvloeden. Dit kan tot weerstand leiden en de ontwikkeling van het project beïnvloeden (Graham et al., 2009; Zoellner et al., 2008).

2.3 Andere draagvlakonderzoeken naar windenergie

Om meer inzichten te krijgen in draagvlakvraagstukken rondom (te realiseren) windparken, is gezocht naar draagvlakonderzoeken voor windparken die elders in Nederland uitgevoerd zijn. Niet alleen om relevante thema's in beeld te brengen, maar ook om tot een mogelijk referentiekader voor de onderzoeksresultaten te komen zijn vier onderzoeken geanalyseerd.

1. Draagvlakonderzoek windenergie in Wijk bij Duurstede¹
2. Gemeentelijk draagvlakonderzoek windenergie Wageningen 2013²
3. Draagvlakonderzoek windenergie-initiatieven in Friesland³
4. Draagvlak ontwikkeling buitengebied Houten⁴

Uit deze onderzoeken blijkt dat het aanleggen van een windpark in de nabijheid van woonhuizen een (zeer) gevoelig proces is. Over het algemeen is er weinig draagvlak bij direct omwonenden. Omwonenden voelen zich bij de realisatie van een windpark vaak beperkt in de kwaliteit van hun leven.

De bovengenoemde onderzoeken lenen zich niet voor een benchmark of referentiekader door te grote verschillen in opzet, achtergrond, omvang, vraagstelling, type en belang stakeholders, beleidsfase en context in vergelijking met het draagvlakonderzoek naar het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'.

¹ <http://www.wijkbijduurstede.nl/nc/over-wijk/projecten/windenergie/bestand/8721/8937/bc2237fb/>

² <http://www.wageningen.nl/dsresource?objectid=26517&type=org>

³ <http://www.windvogel.nl/wp-content/uploads/2014/09/Rapportage-Draagvlakonderzoek-windenergie-initiatieven-in-Friesland-1.pdf>

⁴ <http://www.windmolenoverlast.nl/wp-content/uploads/2012/07/Draagvlak-onderzoek-windenergie-Houten.pdf>

2.4 Implicaties voor de vragenlijst

Op basis van de literatuurstudie is er voor gekozen om in de vragenlijst rekening te houden met de opsplitsing van draagvlak in (1) het inhoudelijk draagvlak en (2) het procesmatig draagvlak. Verder komt naar voren dat bij draagvlak de waarden en belangen een rol spelen. Om meer concreet inzicht te krijgen in waarom men voor of tegen is, is ook gevraagd naar de ervaren voor- en nadelen. Het onderzoek wordt daarmee meer dan alleen een inventarisatie van de aantallen voor- en tegenstanders. Concreet heeft dit geleid tot de volgende onderdelen, die in de vragenlijst zijn opgenomen:

- Procesmatig draagvlak: vragen over de mate waarin men betrokken is in het proces en de (beleving over de) informatievoorziening.
- Inhoudelijk draagvlak: een vraag over hoe men staat tegenover de aanleg van de windparken.
- Waarden, belangen: vragen over of men een koop- of een huurhuis heeft, de mate waarin men direct dan wel indirect omwonende is, de houding ten opzichte van duurzame energie.
- Ervaren voor- en nadelen van de windparken: hierover zijn zowel open als gesloten (met enkele voorbeelden van voor- en nadelen) vragen gesteld.
- Achtergrondkenmerken: vragen over bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, huishoudensamenstelling.

3. Responsanalyse

3.1 Steekproeftrekking en representativiteit

In samenspraak met de werkgroep is er voor gekozen om op huishoudensniveau aan te schrijven, omdat eventuele voor- en nadelen zich grotendeels op dit niveau afspelen. Bij de direct omwonende huishoudens is geen sprake geweest van een steekproef; alle huishoudens zijn aangeschreven. Bij de indirect omwonende huishoudens is sprake geweest van een aselechte steekproef. Voor dit onderzoek is een betrouwbaarheidsniveau van 95% en een maximale steekproefmarge van 5% (standaard bij dit type onderzoek) gehanteerd.

Direct omwonenden

In totaal zijn voor de drie gemeenten tezamen in totaal 7.610 direct omwonenden aangeschreven. Een steekproefgrootte van 366 is vereist om te komen tot betrouwbare analyses. Van de direct omwonden hebben er 3.339 gereageerd. Dit is voldoende om te komen tot betrouwbare resultaten.

Indirect omwonenden

Om te komen tot een representatief beeld van het draagvlak onder de indirect omwonenden is er per gemeente een aselechte steekproef van 1.000 huishoudens getrokken, hetgeen neerkomt op in totaal 3.000 aangeschreven adressen. Bij 23.240 beschikbare indirect omwonende huishoudens, is een steekproefgrootte van 378 huishoudens vereist om te komen tot betrouwbare analyses. Met 3.000 aangeschreven huishoudens en een responsaantal van 890 volledig ingevulde vragenlijsten is aan deze voorwaarde ruim voldaan en kan gesteld worden dat het onderzoek voldoende betrouwbaar is.

		Huishoudens	Aangeschreven
Aa en Hunze	Direct omwonend	2.105	2.105
	Indirect omwonend	4.701	1.000
Borger-Odoorn	Direct omwonend	4.065	4.065
	Indirect omwonend	4.036	1.000
Stadskanaal	Direct omwonend	1.440	1.440
	Indirect omwonend	14.503	1.000
Totaal	Direct omwonend	7.610	7.610
	Indirect omwonend	23.240	3.000
	Totaal	30.850	10.610

3.2 Responstabel

Responsanalyse (1/2)	
(1) aantal benaderde huishoudens	10.610
(2) aantal ten onrechte benaderd	
Onbestelbaar retour	278
(3) aantal huishoudens terecht benaderd (3=1-2)	10.332
(4) non-respons	
Aantal huishoudens dat niet gereageerd heeft	5.945
(5) bruto respons (5=3-4)	4.387
(6) aantal vragenlijsten verwijderd	
Code onleesbaar gemaakt	7
Minder dan 50% van de vragen is ingevuld, waaronder vraag 9	47
Dubbel gebruikte codes	104
(7) netto respons (7=5-6)	4.229
(8) bruto responspercentage (8=5/3)	42,5%
(9) netto responspercentage (9=7/3)	40,9%

Responsanalyse (2/2)					
		Huishoudens	Aangeschreven	Respondenten	Respons
Aa en Hunze	Direct	2.105	2.060	1.057	51,3%
	Indirect	4.701	923	320	34,7%
Borger-Odoorn	Direct	4.065	4.020	1.765	43,9%
	Indirect	4.036	941	319	33,9%
Stadskanaal	Direct	1.440	1.420	517	36,4%
	Indirect	14.503	968	251	25,9%

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het draagvlakonderzoek gepresenteerd. Omdat niet iedere respondent alle vragen heeft ingevuld, zullen deze aantallen niet altijd optellen tot het totaal van 4.229 (=netto respons). De genoemde percentages zijn gebaseerd op het aantal correct ingevulde antwoorden op de betreffende vraag. Percentages per vraag tellen dus altijd op tot 100%, ook wanneer een vraag door minder dan 4.229 respondenten is ingevuld. De resultaten zijn gerapporteerd op de volgende manier:

1. Grafisch

In 100% gestapelde diagrammen.

2. In aantallen

Onder het staafdiagram staat een frequentietabel. Hierin staan de antwoorden in absolute aantallen en percentages.

3. Gemiddelde waarden per regio

Dit is alleen gedaan voor vragen met antwoordmogelijkheden die in een vaste volgorde zijn te plaatsen (ordinale schaal). Een voorbeeld hiervan is 'Niet bekend/Een beetje bekend/Zeer bekend'. In deze tabel is het gemiddelde cijfer van de antwoordmogelijkheden getoond. Dit wordt gedaan door waarden toe te kennen aan de antwoorden. Bijvoorbeeld: Niet bekend (1 punt), Een beetje (2 punten) en Zeer bekend (3 punten). Als hier een waarde uit komt van 2,9 dan is vrijwel iedereen bekend.

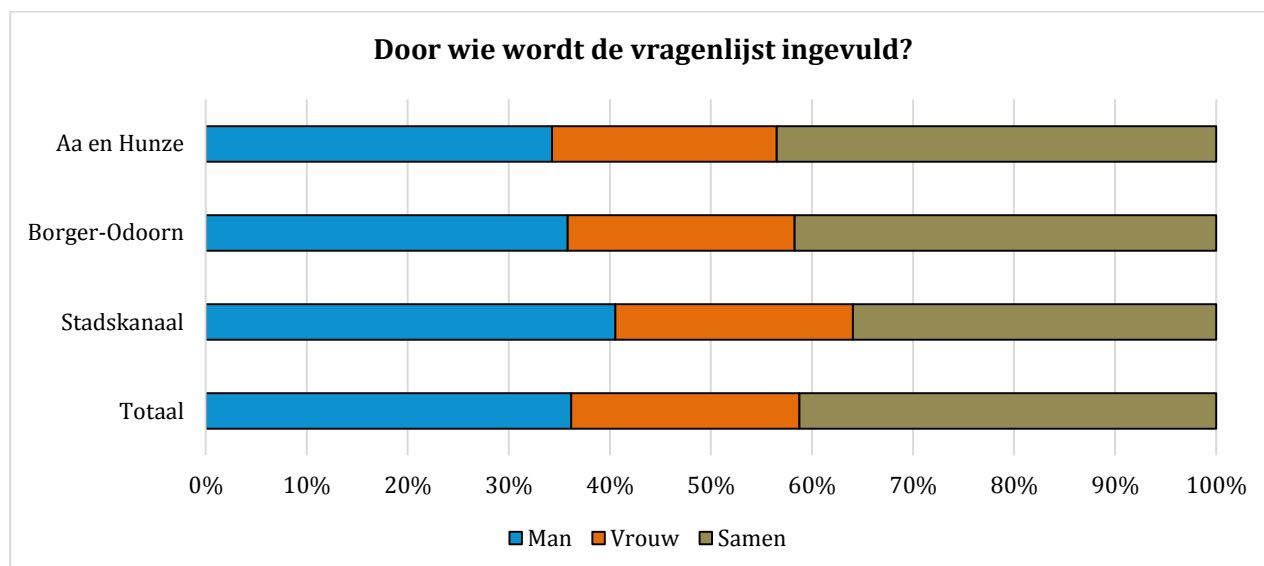
Voor de resultaten geldt dat verschillen tussen groepen (gemeente, geslacht, direct/indirect omwonend, etc.) alleen gemeld worden indien deze statistisch significant zijn bevonden. Hierbij is een betrouwbaarheidsinterval van 95% aangehouden. Dat wil zeggen dat voor alle benoemde verschillen of verbanden geldt, dat wij met 95% zekerheid kunnen aannemen dat dit geen toevalsbevindingen zijn.

Om de gegeven antwoorden zo helder mogelijk te presenteren, wordt de volgorde van de vragenlijst aangehouden.

4.1 Achtergrondvariabelen

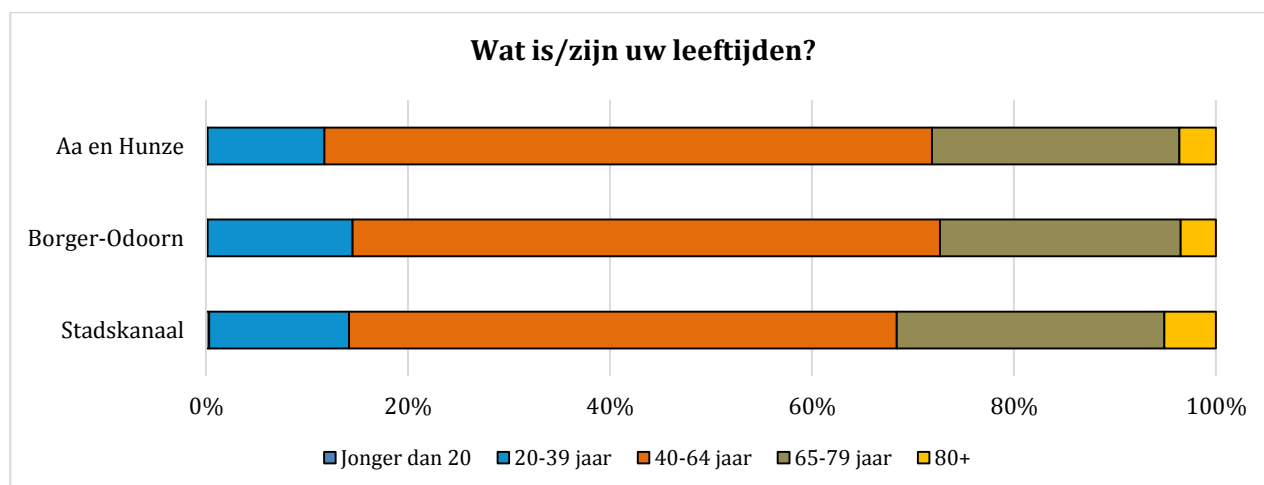
Allereerst worden de achtergrondvariabelen uiteengezet in staafdiagrammen en frequentietabellen. Dit geeft een beeld van degenen die de vragenlijst hebben ingevuld. Ook maken deze gegevens het mogelijk om de antwoorden te differentiëren naar verschillende (sub-)groepen (aanvullende / verdiepende analyses, bijvoorbeeld voor een vergelijking per gemeente).

4.1.1 Geslacht

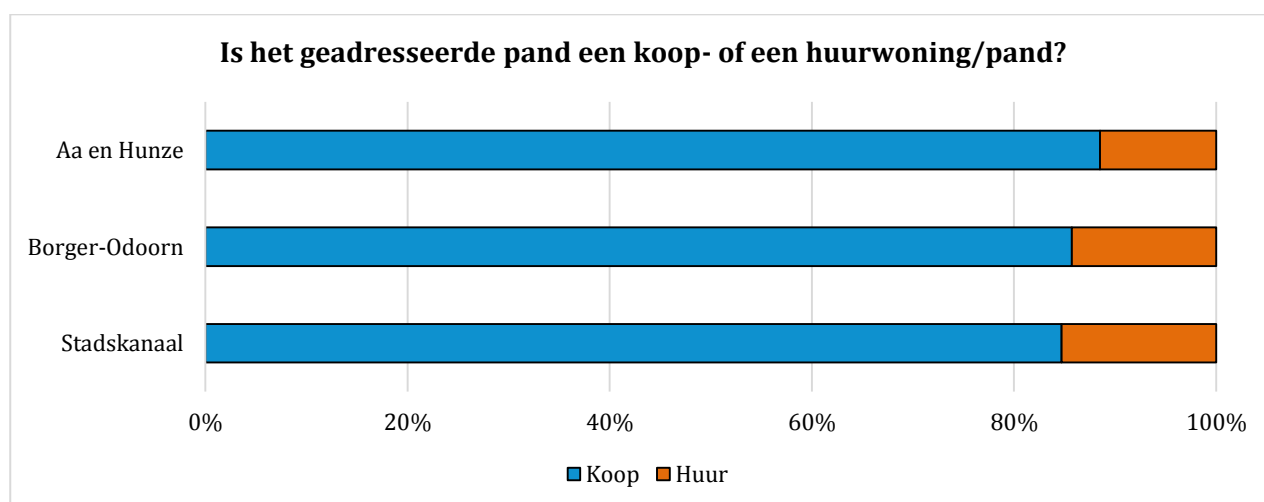
Door wie wordt de vragenlijst ingevuld?								
	Aa en Hunze		Borger-Odoorn		Stadskanaal		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Man	462	34,3	731	35,8	307	40,6	1.500	36,2
Vrouw	300	22,3	458	22,5	178	23,5	936	22,6
Samen	586	43,5	851	41,7	272	35,9	1.709	41,2
Totaal	1.348	100	2.040	100	757	100	4.145	100

4.1.2 Leeftijd

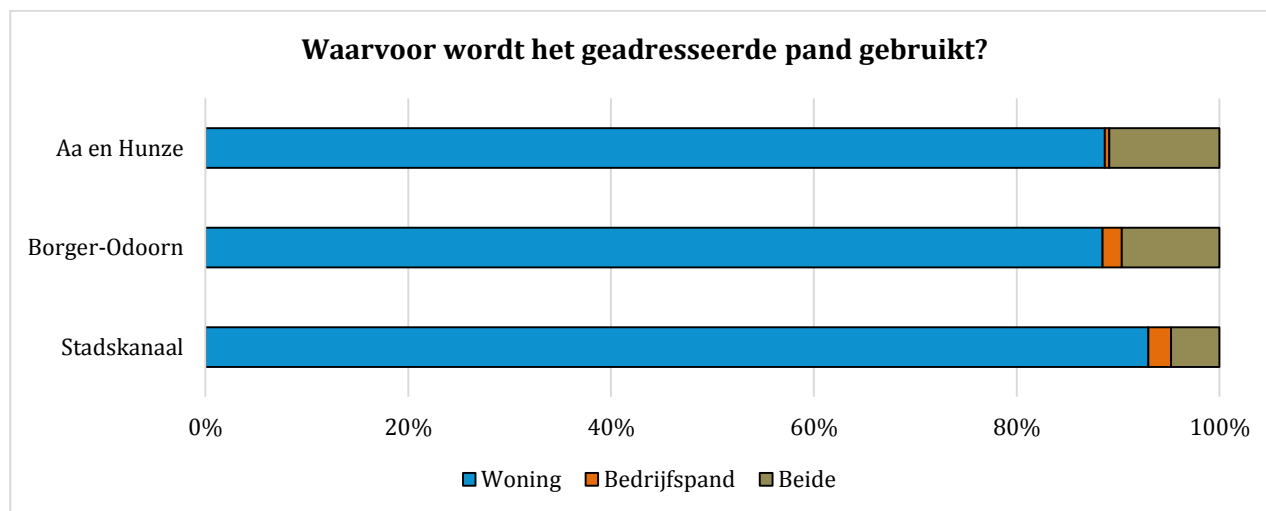
Wat is/zijn uw leeftijden?								
	Aa en Hunze		Borger-Odoorn		Stadskanaal		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Jonger dan 20	3	0,2	4	0,1	3	0,3	10	0,2
20-39 jaar	222	11,5	420	14,4	144	13,9	786	13,4
40-64 jaar	1.157	60,2	1.701	58,2	563	54,2	3.421	58,1
65-79 jaar	471	24,5	697	23,8	275	26,5	1.443	24,5
80+	70	3,6	102	3,5	53	5,1	225	3,8
Totaal	1.923	100	2.924	100	1038	100	5885	100
Gem. leeftijd	56		55		56		56	

4.1.3 Koop/huur

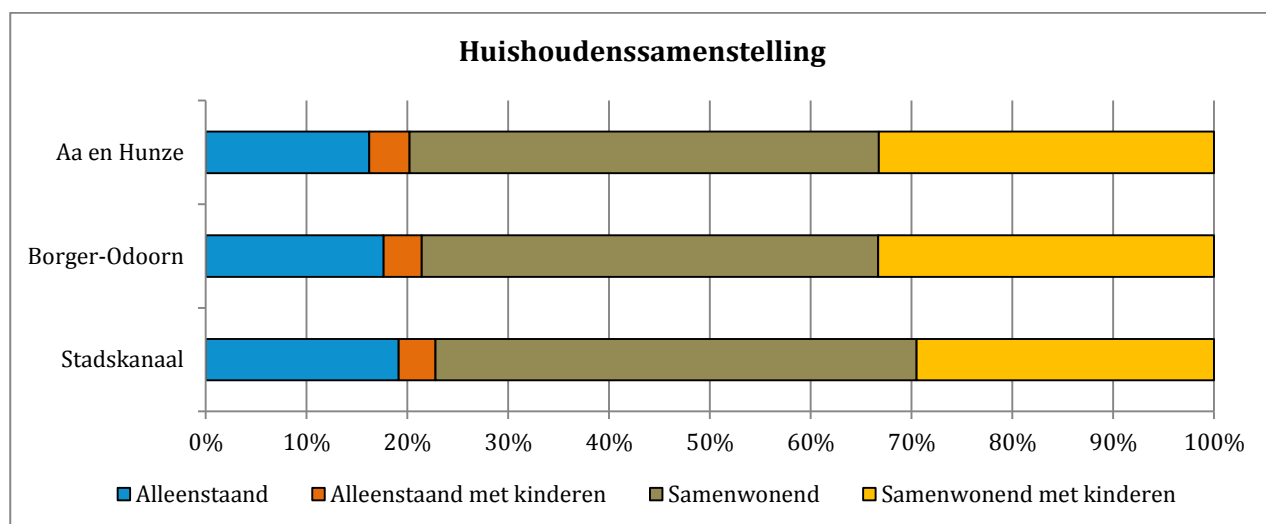
Is het geadresseerde pand een koop- of een huurwoning/pand?								
	Aa en Hunze		Borger-Odoorn		Stadskanaal		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Koop	1.208	88,5	1.771	85,7	643	84,7	3.622	86,4
Huur	157	11,5	295	14,3	116	15,3	568	13,6
Totaal	1.365	100	2.066	100	759	100	4.190	100

4.1.4 Gebruik pand

Waarvoor wordt het geadresseerde pand gebruikt?								
	Aa en Hunze		Borger-Odoorn		Stadskanaal		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Woning	1.209	88,7	1.819	88,5	701	93,0	3.729	89,4
Bedrijfspand	6	0,4	39	1,9	17	2,3	62	1,5
Beide	148	10,9	198	9,6	36	4,8	382	9,2
Totaal	1.363	100	2.056	100	754	100	4.173	100

4.1.5 Huishoudensamenstelling

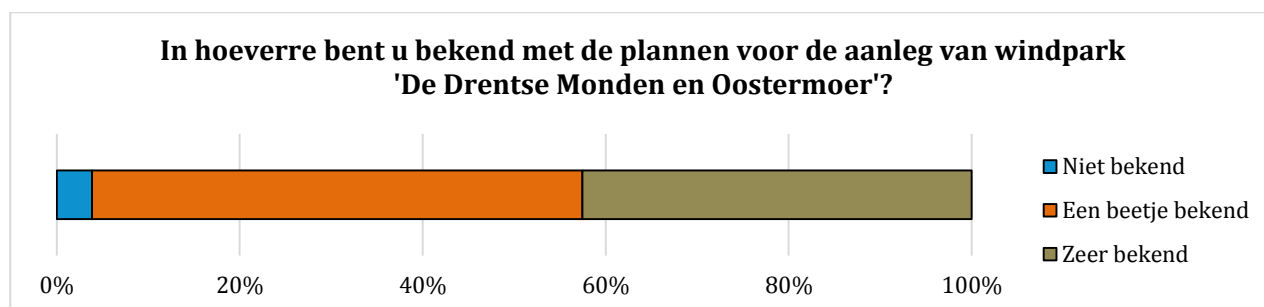

Huishoudensamenstelling								
	Aa en Hunze		Borger-Odoorn		Stadskanaal		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Alleenstaand	220	16,2	356	17,6	142	19,1	718	17,4
Alleenstaand*	54	4,0	76	3,8	27	3,6	157	3,8
Samenwonend	631	46,5	913	45,3	354	47,7	1.898	46,1
Samenwonend*	451	33,3	672	33,3	219	29,5	1.342	32,6
Totaal	1.356	100	2.017	100	742	100	4.115	100

*met kinderen

4.2 Informatie en betrokkenheid

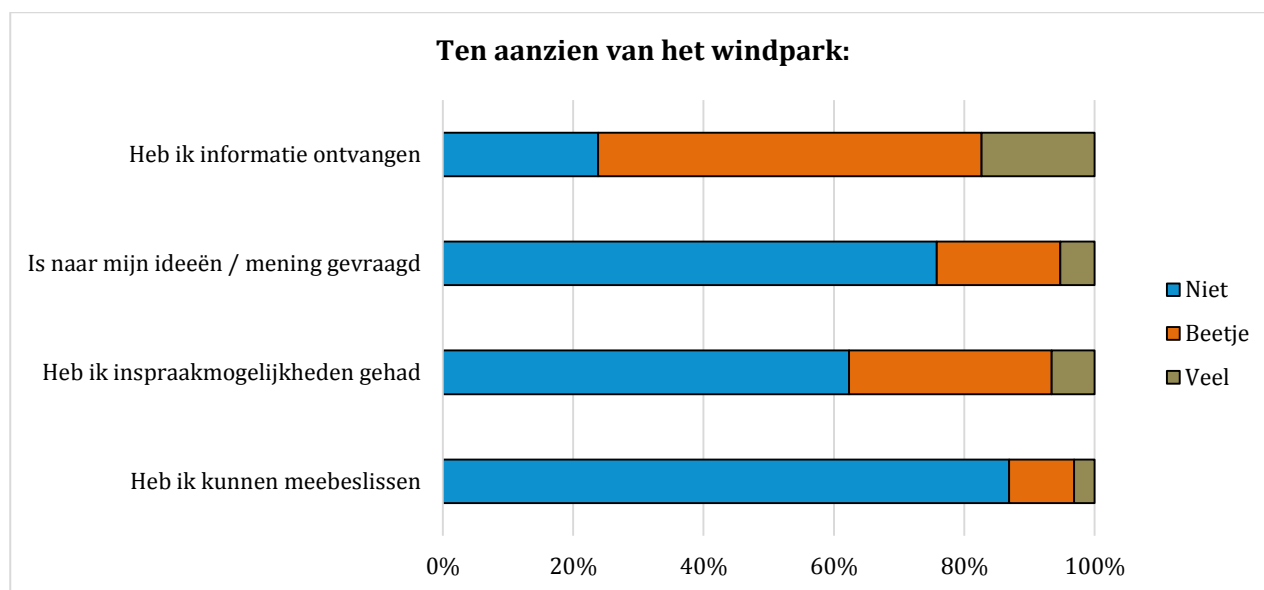
4.2.1 Bekendheid met de plannen

In hoeverre bent u bekend met de plannen voor de aanleg van windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?		
	n	%
Niet bekend	161	3,9
Een beetje bekend	2.240	53,6
Zeer bekend	1.779	42,6
Totaal	4.180	100

In hoeverre bent u bekend met de plannen voor de aanleg van windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?			
	Direct omwonend	Indirect omwonend	Totaal
Gemiddelde (1-3)	2,44	2,18	2,39

4.2.2 Informatie, inspraak en meebeslissen

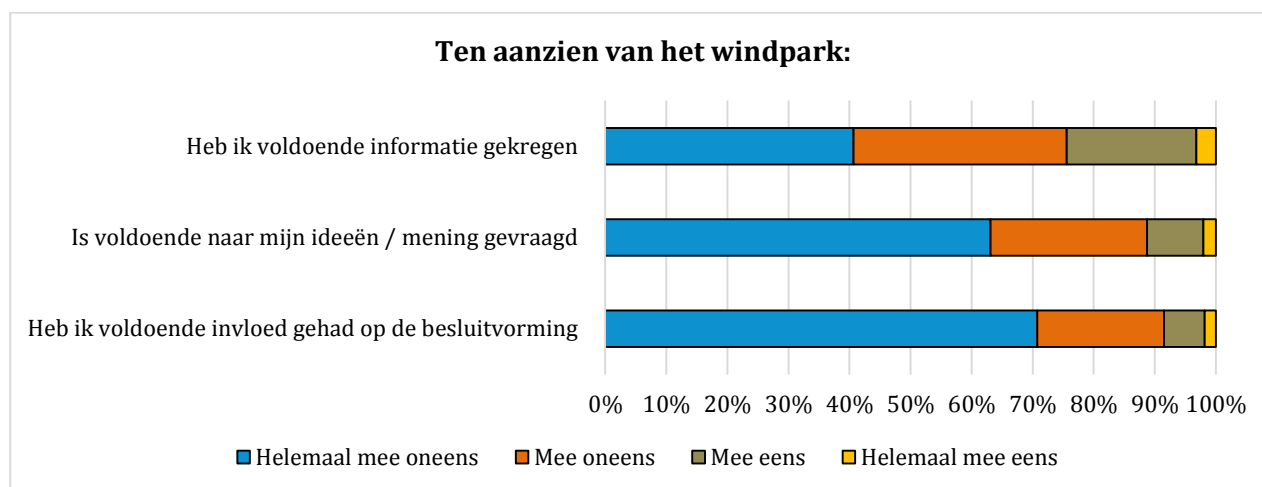
Ten aanzien van het windpark...								
	Niet		Beetje		Veel		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
(1) Heb ik informatie ontvangen	981	23,8	2.422	58,8	714	17,3	4.117	100
(2) Is naar mijn ideeën / mening gevraagd	3.001	75,8	750	18,9	209	5,3	3.960	100
(3) Heb ik inspraakmogelijkheden gehad	2.463	62,3	1.230	31,1	260	6,6	3.953	100
(4) Heb ik kunnen meebeslissen	3.440	86,9	395	10,0	125	3,2	3.960	100

Ten aanzien van het windpark...			
	Direct omwonend	Indirect omwonend	Totaal
(1) Heb ik informatie ontvangen	2,00	1,70	1,94
(2) Is naar mijn ideeën / mening gevraagd	1,32	1,19	1,29
(3) Heb ik inspraakmogelijkheden gehad	1,46	1,36	1,44
(4) Heb ik kunnen meebeslissen	1,17	1,12	1,16

Opvallende significante verschillen

- Direct omwonenden geven significant vaker aan bekend te zijn met de plannen voor het windpark dan indirect omwonenden. Ook geven direct omwonenden vaker dan indirect omwonenden aan informatie te hebben ontvangen over het windpark en de aanleg daarvan, geven zij vaker aan naar hun ideeën te zijn gevraagd en inspraak te hebben gehad en tot slot geven zij ook vaker dan indirect omwonenden aan dat zij konden meebeslissen.

4.2.3 Informatievoorziening en participatie in het proces

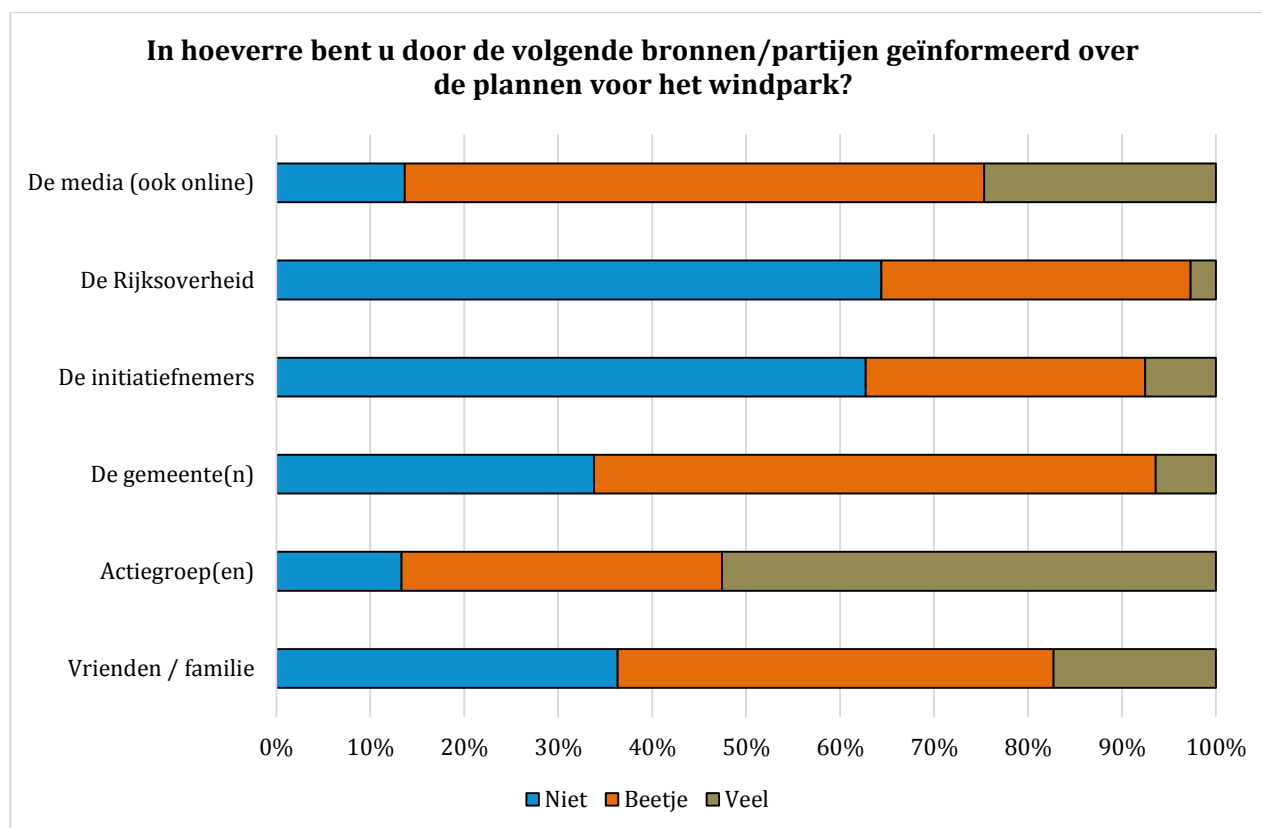
Ten aanzien van het windpark...								
	Helemaal mee oneens		Mee oneens		Mee eens		Helemaal mee eens	
	n	%	n	%	n	%	n	%
(1) Heb ik voldoende informatie gekregen	1.664	40,6	1.430	34,9	870	21,3	130	3,2
(2) Is voldoende naar mijn ideeën / mening gevraagd	2.520	63,1	1.023	25,6	369	9,2	81	2,0
(3) Heb ik voldoende invloed gehad op de besluitvorming	2.843	70,7	835	20,8	268	6,7	73	1,8

Ten aanzien van het windpark...			
	Direct omwonend	Indirect omwonend	Totaal
(1) Heb ik voldoende informatie gekregen	1,89	1,78	1,87
(2) Is voldoende naar mijn ideeën / mening gevraagd	1,50	1,51	1,50
(3) Heb ik voldoende invloed gehad op de besluitvorming	1,39	1,42	1,40

Opvallende verschillen

- Direct omwonenden scoren significant hoger op de mate van tevredenheid rondom de informatievoorziening. De tevredenheid over de mate van inspraak in, en invloed op, de plannen verschillen niet significant tussen direct en indirect omwonenden.

4.2.4 Informatievoorziening via verschillende kanalen

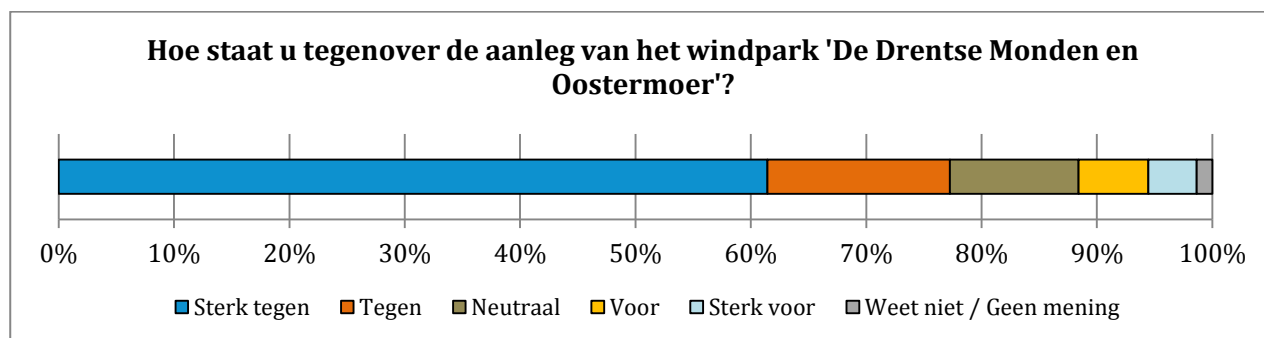

In hoeverre bent u door de volgende bronnen/partijen geïnformeerd over de plannen voor het windpark?								
	Niet		Beetje		Veel		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
De media (ook online)	546	13,7	2.459	61,7	983	24,6	3.988	100
De Rijksoverheid	2.453	64,4	1.254	32,9	103	2,7	3.810	100
De initiatiefnemers	2.415	62,7	1.144	29,7	290	7,5	3.849	100
De gemeente(n)	1.321	33,8	2.337	59,8	251	6,4	3.909	100
Actiegroep(en)	531	13,3	1.357	34,1	2.093	52,6	3.981	100
Vrienden / familie	1.410	36,3	1.801	46,4	671	17,3	3.882	100

4.3 Het windpark in de gemeente

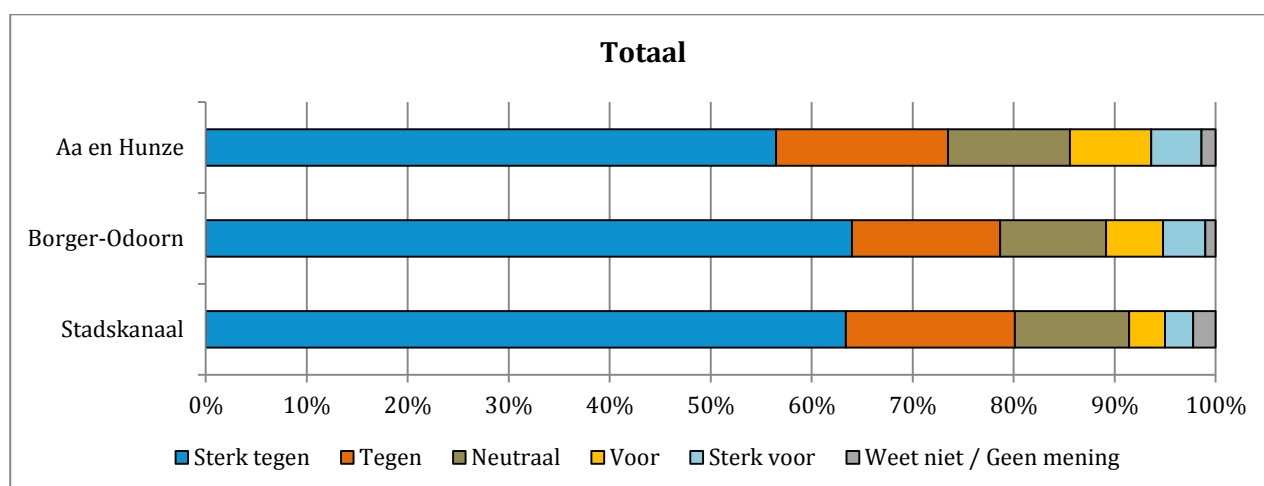
In deze paragraaf wordt getoond in hoeverre de in- en omwonende huishoudens voor dan wel tegen het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer' zijn. Eerst wordt het algemene beeld weergegeven, vervolgens worden de resultaten uitgezet naar de verschillende gemeenten en de achtergrondkenmerken van de respondenten.

4.3.1 Algemeen standpunt

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?											
Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen mening	
n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
2.578	61,4	663	15,8	468	11,2	254	6,1	176	4,2	57	1,4

4.3.2 Standpunt per gemeente

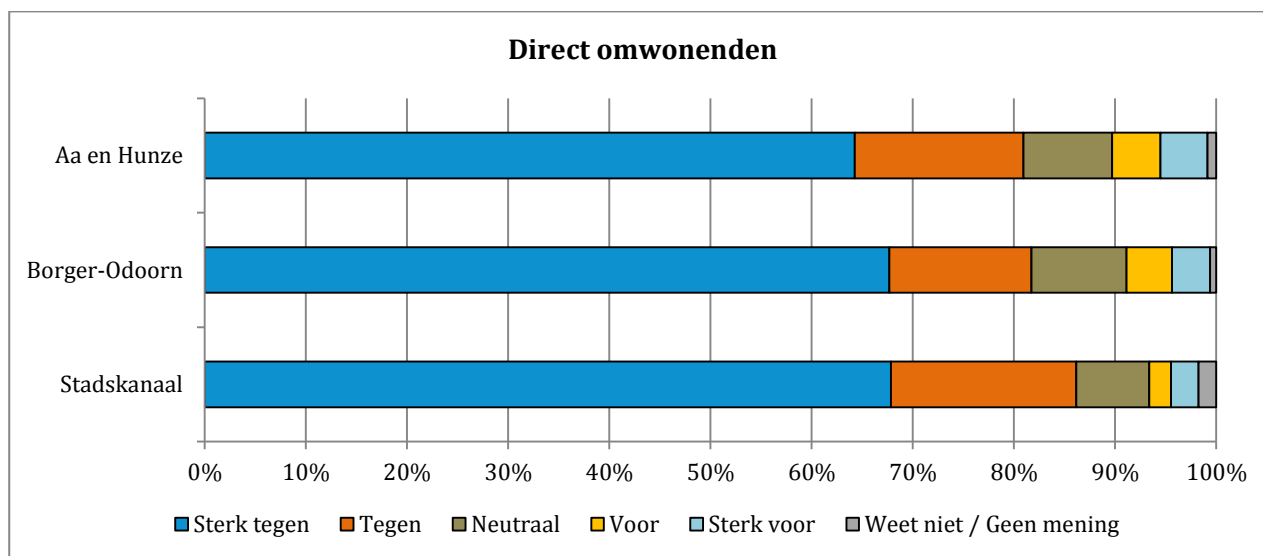
Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?												
Gemeente	Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen Mening	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Aa en Hunze	771	56,5	232	17,0	165	12,1	110	8,1	68	5,0	19	1,4
Borger- Odoorn	1.326	64,0	304	14,7	217	10,5	117	5,6	87	4,2	21	1,0
Stadskanaal	481	63,4	127	16,7	86	11,3	27	3,6	21	2,8	17	2,2

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?

	Aa en Hunze	Borger-Odoorn	Stadskanaal	Totaal
Gemiddelde (1-5)	1,92	1,74	1,72	1,80

Opvallende verschillen

- In de gemeente Aa en Hunze is men significant minder sterk tegen de aanleg van het windpark. In deze gemeente is 73,5% tegen of sterk tegen. Dit komt neer op een gemiddelde van 1,92 op een schaal van 1 tot 5. In de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal zijn respectievelijk 78,7% en 80,1% tegen of sterk tegen (resp. 1,74 en 1,72).

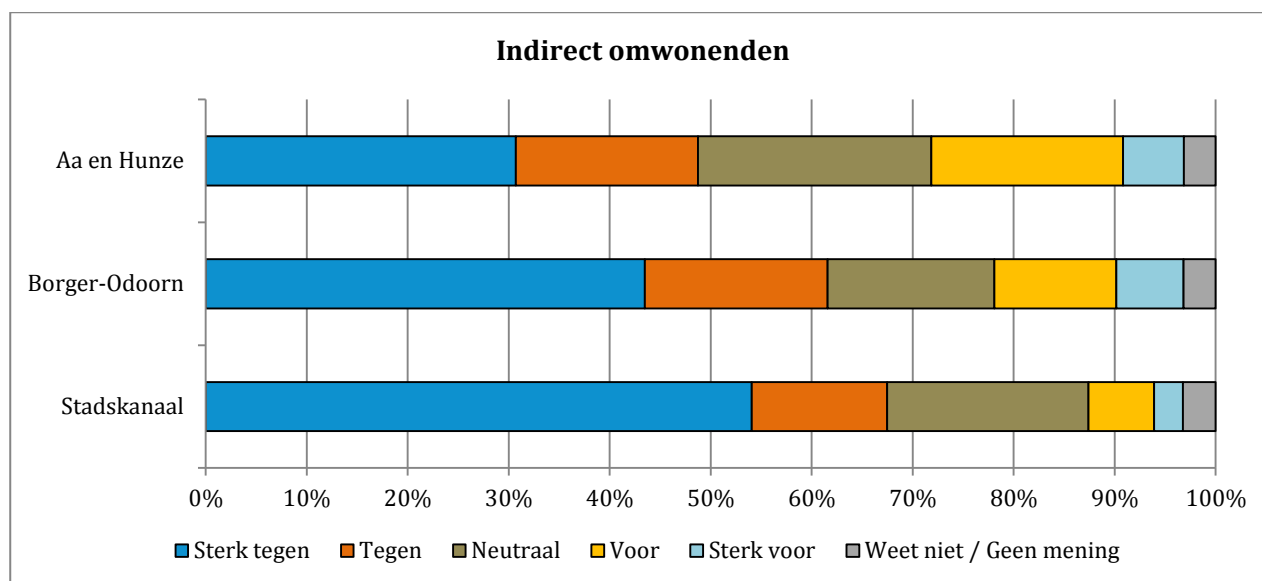
4.3.3 Standpunt direct omwonenden, totaal en per gemeente

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?

Direct omwonenden												
Gemeente	Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen Mening	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Aa en Hunze	674	64,3	175	16,7	92	8,8	50	4,8	49	4,7	9	0,9
Borger-Odoorn	1.189	67,7	247	14,1	165	9,4	79	4,5	66	3,8	11	0,6
Stadskanaal	348	67,8	94	18,3	37	7,2	11	2,1	14	2,7	9	1,8
Totaal direct	2.211	66,6	516	15,5	294	8,9	140	4,2	129	3,9	29	0,9

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?

Direct omwonenden				
	Aa en Hunze	Borger-Odoorn	Stadskanaal	Totaal
Gemiddelde (1-5)	1,71	1,64	1,59	1,66

4.3.4 Standpunt indirect omwonenden, totaal en per gemeente

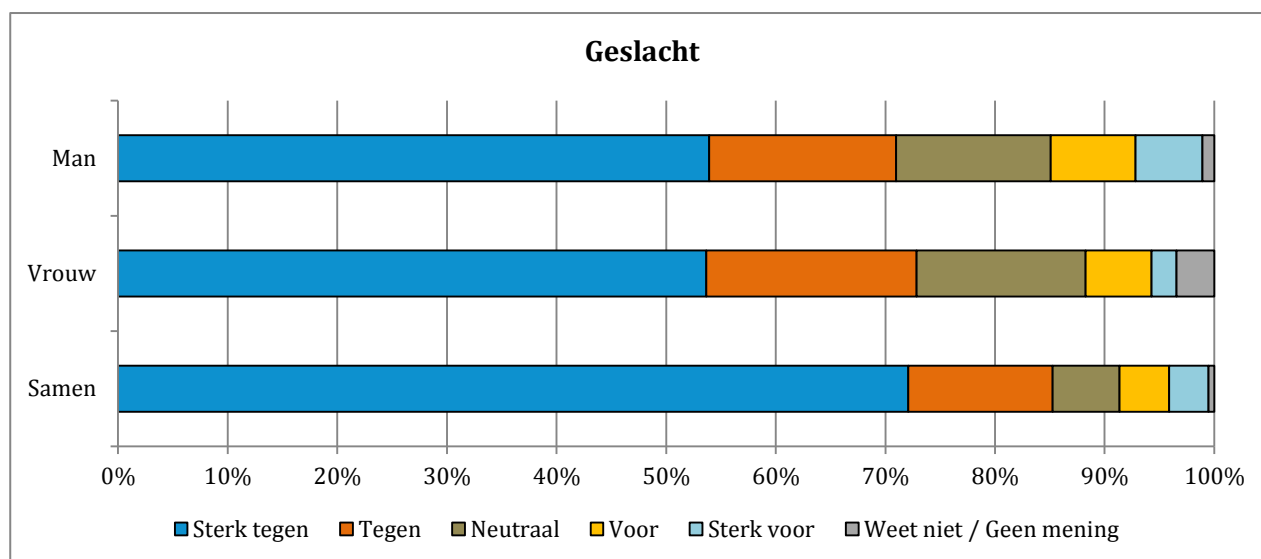
Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?												
Indirect omwonenden												
Gemeente	Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen Mening	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Aa en Hunze	97	30,7	57	18,0	73	23,1	60	19,0	19	6,0	10	3,2
Borger-Odoorn	137	43,5	57	18,1	52	16,5	38	12,1	21	6,7	10	3,2
Stadskanaal	133	54,1	33	13,4	49	19,9	16	6,5	7	2,8	8	3,3
Totaal indirect	367	41,8	147	16,8	174	19,8	114	13,0	47	5,4	28	3,2

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?				
Indirect omwonenden				
	Aa en Hunze	Borger-Odoorn	Stadskanaal	Totaal
Gemiddelde (1-5)	2,61	2,30	2,00	2,33

Opvallende uitkomsten

- Binnen de groep direct omwonenden zijn geen statistisch significante verschillen gevonden tussen de drie gemeenten. Wel valt op dat direct omwonenden significant sterker tegen de aanleg van het windpark zijn dan indirect omwonenden.
- Binnen de indirect omwonenden is te zien dat deze in de gemeente Aa en Hunze het minst sterk tegen de aanleg zijn. Respondenten uit de gemeente Borger-Odoorn zijn sterker tegen de aanleg dan in Aa en Hunze, in Stadskanaal nog weer sterker tegen dan in Borger-Odoorn.

4.3.5 Standpunt naar geslacht

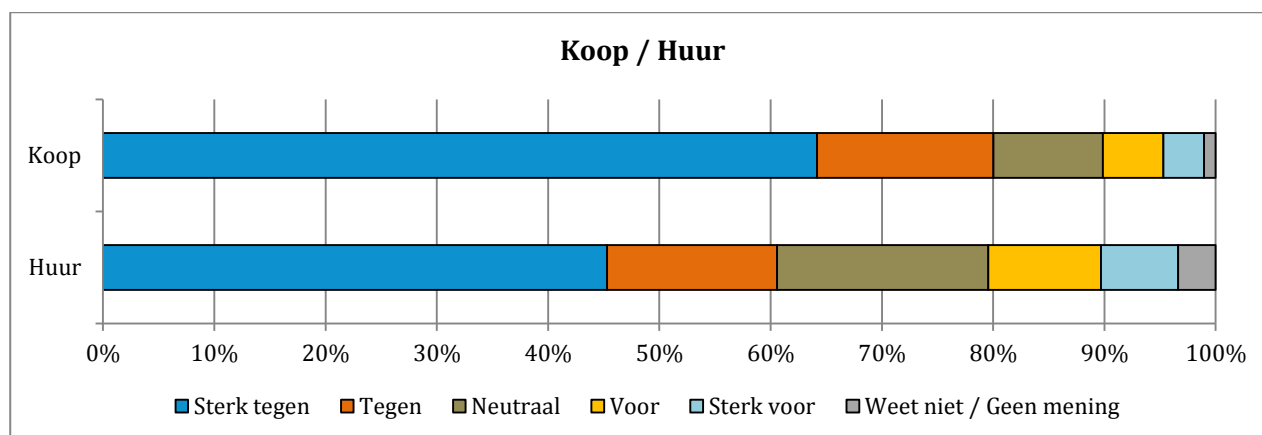

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?												
Geslacht												
	Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen Mening	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Man	803	53,9	254	17,1	210	14,1	115	7,7	91	6,1	16	1,1
Vrouw	498	53,7	178	19,2	143	15,4	56	6	21	2,3	32	3,4
Samen	1.226	72,1	224	13,2	104	6,1	77	4,5	61	3,6	9	0,5

Opvallende uitkomsten

- Tussen mannen en vrouwen is er geen aantoonbaar verschil. Wel zijn respondenten die de lijst samen hebben ingevuld sterker tegen de aanleg van het park dan respondenten die de vragenlijst alleen hebben ingevuld. Ook valt op dat naarmate men jonger is, men sterker tegen de aanleg van het windpark is.

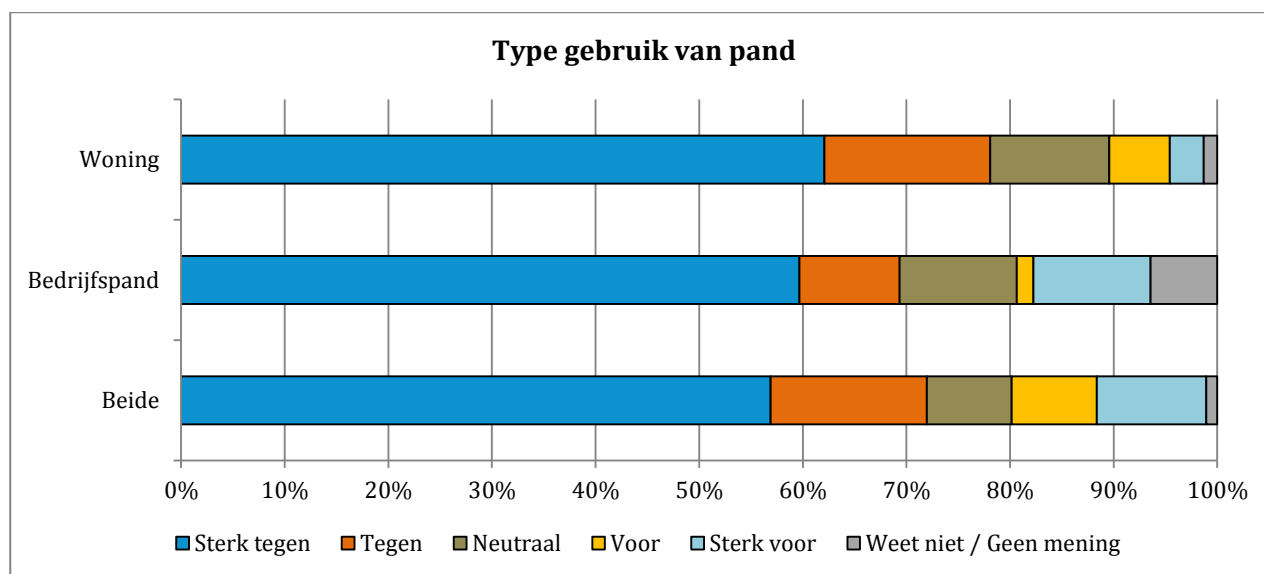
4.3.6 Standpunt naar koop/huur

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?												
Koop / huur												
	Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen Mening	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Koop	2.306	64,2	570	15,9	354	9,8	195	5,4	131	3,6	38	1,1
Huur	255	45,3	86	15,3	107	19,0	57	10,1	39	6,9	19	3,4

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?												
Koop / huur												
	Koop						Huur					
Gemiddelde (1-5)	1,72						2,28					

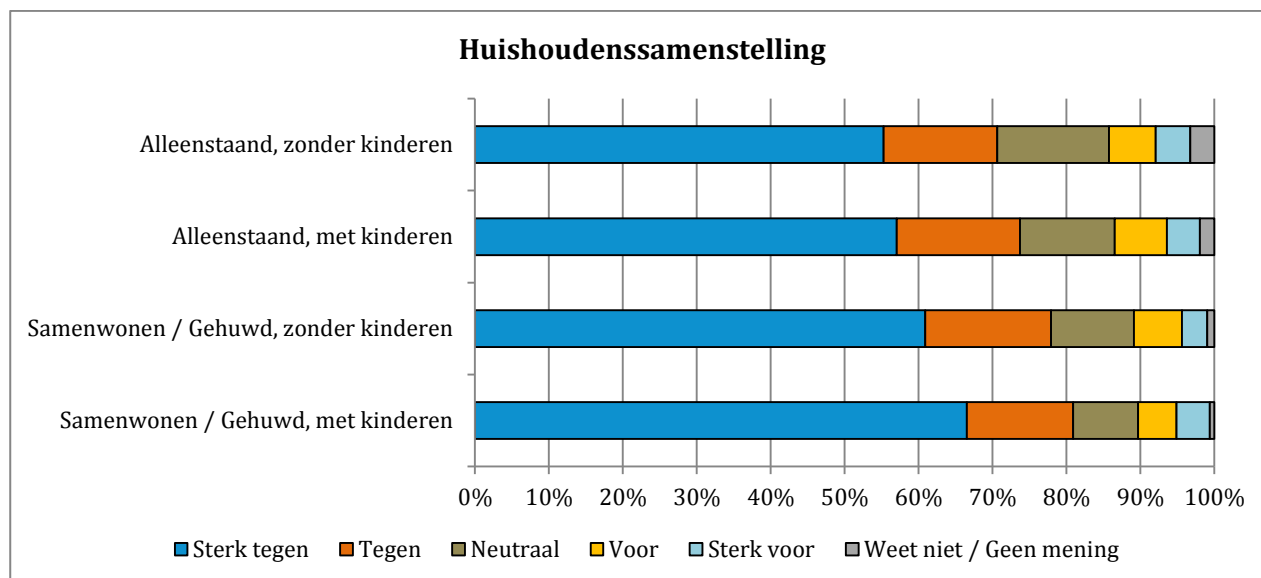
4.3.6 Standpunt naar type gebruik pand

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?												
Type gebruik pand												
	Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen Mening	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Woning	2.297	62,1	592	16,0	425	11,5	216	5,8	122	3,3	48	1,3
Bedrijfspand	37	59,7	6	9,7	7	11,3	1	1,6	7	11,3	4	6,5
Beide	215	56,9	57	15,1	31	8,2	31	8,2	40	10,6	4	1,1

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?												
Type gebruik pand												
	Woning				Bedrijfspand				Beide			
Gemiddelde (1-5)	1,76				2,15				2,04			

4.3.7 Standpunt naar huishoudensamenstelling

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?												
Huishoudensamenstelling												
	Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen Mening	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Alleenstaand, zonder kinderen	392	55,3	109	15,4	107	15,1	45	6,3	33	4,7	23	3,2
Alleenstaand, met kinderen	89	57,1	26	16,7	20	12,8	11	7,1	7	4,5	3	1,9
Samenwonen / Gehuwd, zonder kinderen	1.148	60,9	321	17,0	211	11,2	123	6,5	64	3,4	18	1,0
Samenwonen / Gehuwd, met kinderen	886	66,5	192	14,4	117	8,8	69	5,2	60	4,5	8	0,6

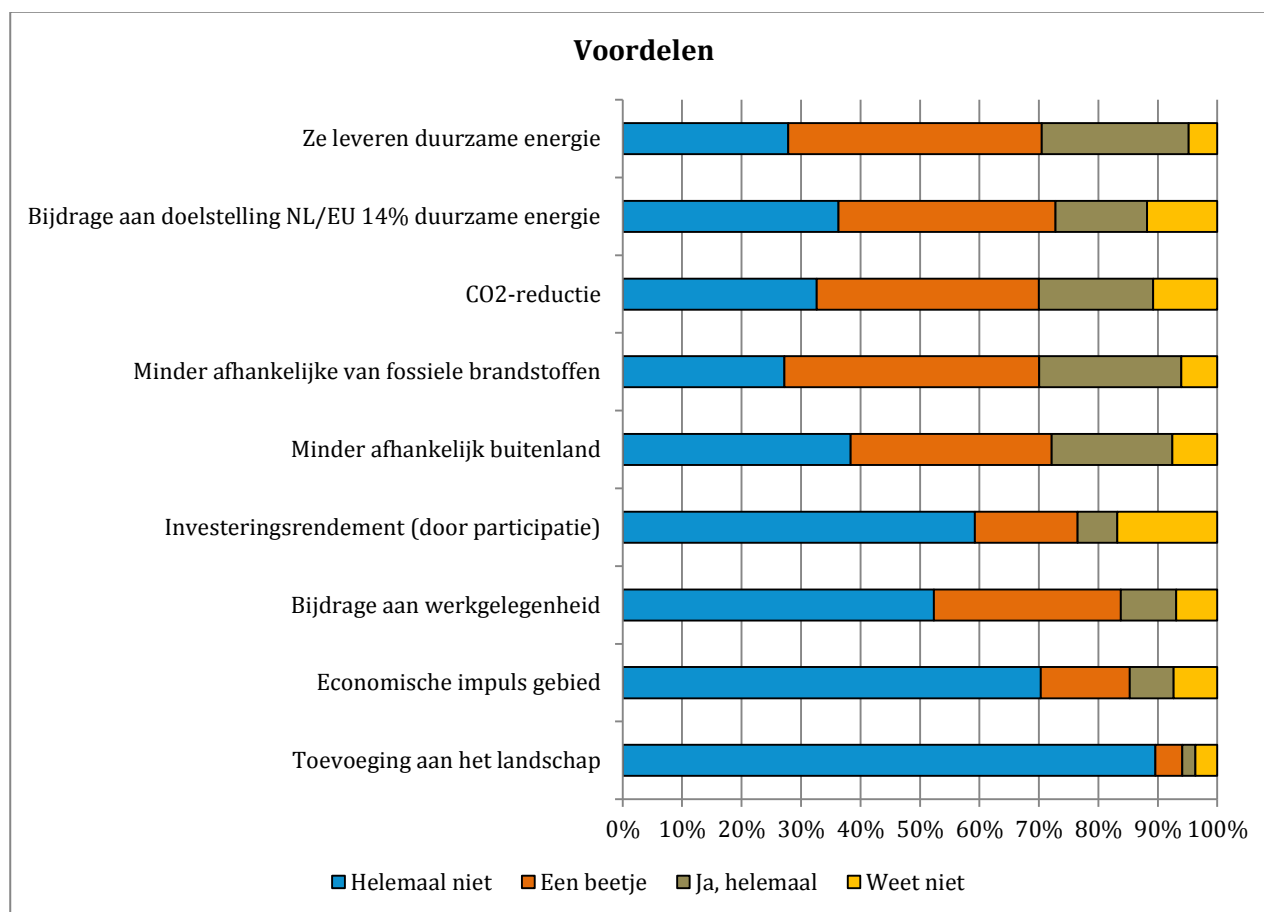
Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?				
Huishoudensamenstelling				
	Alleenstaand, zonder kinderen	Alleenstaand, met kinderen	Samenwonen / Gehuwd, zonder kinderen	Samenwonen / Gehuwd, met kinderen
Gemiddelde (1-5)	1,99	1,91	1,77	1,69

Opvallende verschillen

- Mensen met een koopwoning zijn significant sterker tegen het windpark dan mensen met een huurwoning. Mensen met kinderen zijn sterker tegen dan mensen zonder kinderen en samenwonenden of gehuwden zijn sterker tegen dan alleenstaanden.

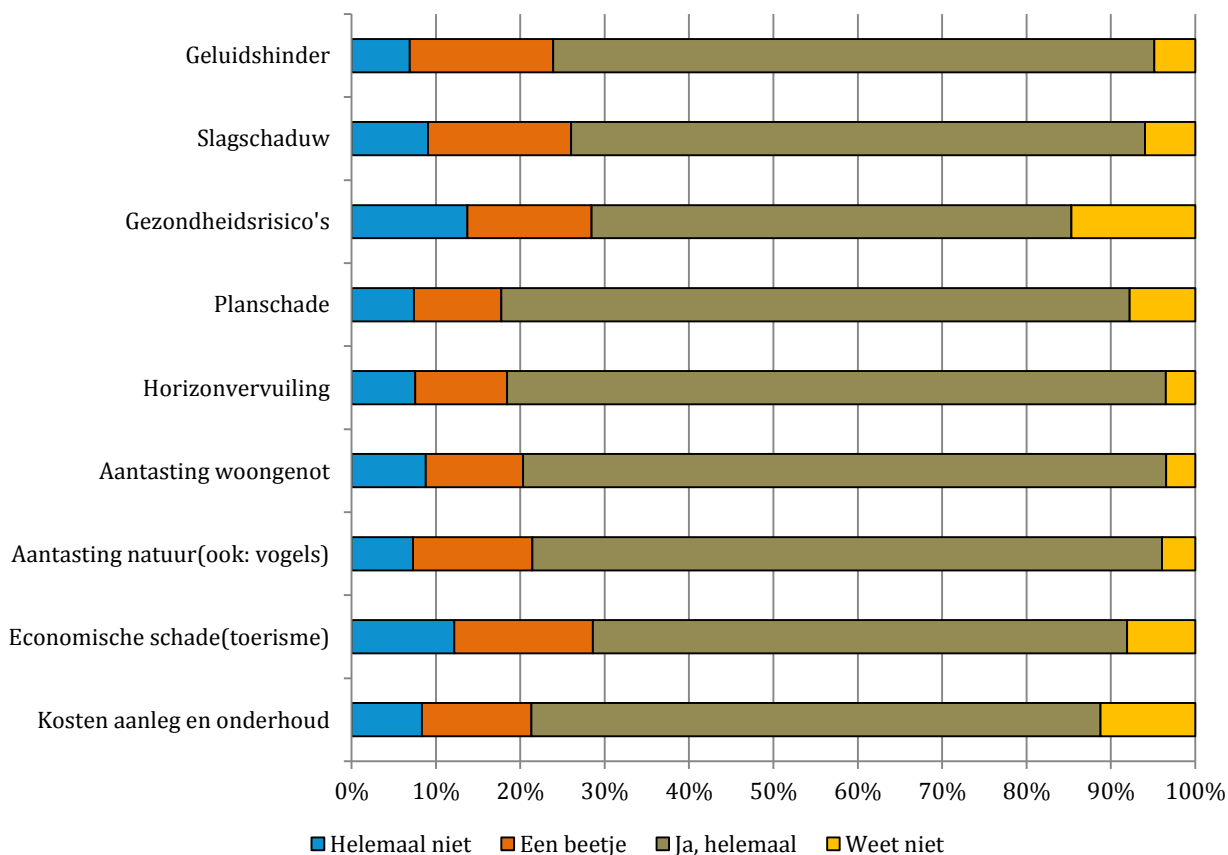
4.4 Voor- en nadelen

Respondenten kregen de kans om aan te geven welke voor- en nadelen zij zien als het gaat om het windpark. Eerst is gevraagd in hoeverre men bepaalde punten als een voordeel ziet. Dit is ook gedaan voor mogelijke nadelen. Tenslotte konden de respondenten aangeven of zij nog andere voor- of nadelen zien in de aanleg van het windpark.

In hoeverre ziet u onderstaande punten bij de aanleg van het windpark als voordeel?								
	Helemaal niet		Een beetje		Ja, helemaal		Weet niet	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Ze leveren duurzame energie	1.141	27,8	1.749	42,6	1.014	24,7	197	4,8
Bijdrage aan doelstelling NL/EU 14% duurzame energie	1.466	36,3	1.472	36,5	622	15,4	476	11,8
CO2-reductie	1.309	32,6	1.499	37,4	773	19,3	432	10,8
Minder afhankelijk van fossiele brandstoffen	1.100	27,2	1.734	42,9	968	23,9	244	6,0
Minder afhankelijk buitenland	1.558	38,3	1.374	33,8	824	20,3	307	7,6
Investeringsrendement (door participatie)	2.367	59,2	690	17,3	266	6,7	673	16,8
Bijdrage aan werkgelegenheid	2.121	52,3	1.275	31,5	377	9,3	281	6,9
Economische impuls gebied	2.843	70,3	605	15,0	298	7,4	297	7,3
Toevoeging aan het landschap	3.644	89,6	185	4,5	89	2,2	150	3,7

Nadelen

In hoeverre ziet u onderstaande punten bij de aanleg van het windpark als nadeel?

	Helemaal niet		Een beetje		Ja, helemaal		Weet niet	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Geluidshinder	285	6,9	703	17,0	2.949	71,3	200	4,8
Slagschaduw	370	9,1	692	17,0	2.777	68,0	243	6,0
Gezondheidsrisico's	561	13,7	600	14,7	2.321	56,9	599	14,7
Planschade	300	7,4	422	10,4	3.027	74,5	316	7,8
Horizonvervuiling	310	7,6	446	10,9	3.200	78,1	143	3,5
Aantasting woongenot	362	8,8	473	11,5	3.133	76,2	141	3,4
Aantasting natuur(ook: vogels)	299	7,3	582	14,2	3.068	74,6	162	3,9
Economische schade(toerisme)	497	12,2	670	16,4	2.586	63,4	329	8,1
Kosten aanleg en onderhoud	341	8,3	531	13,0	2.762	67,5	459	11,2

4.4.1 Analyse vraag 12: andere voor- en nadelen

Van de open vragen (vraag 12 en vraag 15) is een samenvatting gemaakt van de bijna 3.000 ontvangen antwoorden. In respectievelijk bijlage 2 en 3 zijn alle antwoorden op deze open vragen integraal overgenomen. Hieronder wordt de samenvatting voor vraag 12 weergegeven.

In de vragenlijst is bij vragen 10 en 11 aan de respondenten voorgelegd welke specifieke aspecten zij als mogelijke voor- en nadelen zien bij de aanleg van een windpark. Het betrof hier twee vragen met voorgeprogrammeerde antwoordopties (een gesloten vraag). Vraag 12 had een open karakter; hier hadden respondenten de mogelijkheid zelf andere voor- of nadelen te benoemen die voor hen van belang zijn. De vraag luidde: 'Welke eventuele andere voor- of nadelen zijn voor u van belang?'. Hoewel hier nadrukkelijk gevraagd werd naar *andere* voor- of nadelen, zijn desondanks antwoordopties van de vragen 10 en 11 massaal herhaald en toegelicht.

Bij de beantwoording van de vraag valt het op dat het overgrote deel van de respondenten vooral nadelen ziet in het uitvoeren van de plannen met betrekking tot windenergie. Onder hen is er een ruime helft die kort en bondig vraag 12 beantwoordt met het benoemen van één of enkele argumenten. Een kleiner deel onder hen geeft een ruimere toelichting of een opsomming van een langere reeks argumenten, deels herhalingen en deels nieuwe argumenten. De respondenten die voordelen zien in het ontwikkelen van een windpark in de regio, vormen een (zeer kleine) minderheid bij de beantwoording van deze vraag. Ook hier konden zowel herhalingen alsook enkele nieuwe argumenten worden opgetekend.

Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen, zoomen we eerst in op de herhaalde argumenten die het meest genoemd zijn. Daarna worden de nieuw aangedragen argumenten besproken.

Reeds eerder aangestipte argumenten tegen aanleg van windparken

Bij de gegeven antwoorden door de tegenstanders van windenergie ontstaat een vrij gelijkmatig beeld van een vijftal argumenten die in aantal niet veel van elkaar verschillen. Een puntsgewijze analyse levert het volgende beeld op:

1. De waardevermindering van koopwoningen is een punt waarover de meeste respondenten zich ernstige zorgen maken. Door velen wordt dit argument als antwoord op vraag 12 gegeven. Een iets kleiner aantal respondenten geeft te kennen dat hun woning hoogstwaarschijnlijk onverkoopbaar zal worden indien het park wordt gerealiseerd. Zij lichten hun (nood)situatie verder toe door aan te geven dat ze in geval van de aanleg van het park deze regio meteen zouden willen verlaten, maar dat dit onmogelijk zou zijn door gebrek aan belangstellende kopers voor hun woning. In dit verband melden een aantal respondenten ook dat hun koopwoning bedoeld is als een (noodzakelijke) aanvulling op het pensioen; zij vrezen dat hun oudedagsreserves zullen verdampen omdat ze hun huis niet zullen kunnen verkopen.
2. Een met regelmaat genoemd nadeel, is dat het woongenot aangetast zal gaan worden door de grootte en de hoogte van de windmolens.
3. De (angst voor) gezondheidsrisico's wordt daarnaast regelmatig beschreven. Respondenten geven aan het een gemis te vinden dat deze risico's nooit echt in kaart zijn gebracht en dat afgewacht moet worden van welke daadwerkelijke effecten er in de praktijk sprake zal zijn. Ook worden de constante lage geluidstonen die deze molens met zich mee zouden brengen en de knipperende verlichting in de nacht genoemd als nadelige neveneffecten die van invloed zouden kunnen zijn op de gezondheid.

4. Een ander genoemd nadeel is de mogelijke geluidshinder die de windmolens kunnen gaan veroorzaken. Meerdere respondenten geven te kennen juist vanwege de rustige omgeving naar deze regio verhuisd te zijn.
5. Frequent wordt de horizonvervuiling genoemd. Dit geldt voor de één meer dan voor de ander, maar vooral ondervraagden die woonachtig zijn in de lintdorpen, vrezen dat ze straks zowel in de voor- als achtertuin tegen de windmolens aankijken.

Reeds eerder aangestipte argumenten voor aanleg van windparken

De meest genoemde argumenten van voorstanders zijn hieronder opgesomd. Met name het eerste argument is vaak genoemd, de andere argumenten werden minder vaak naar voren gebracht en ontlopen elkaar in aantallen niet veel.

1. Met stip op de eerste plaats wordt genoemd dat een windpark duurzame energie oplevert en dat we op deze wijze een bijdrage leveren aan de 14% normstelling.
2. Windenergie zorgt er voor dat we minder afhankelijk worden van fossiele brandstoffen, die vroeg of laat opraken.
3. De aanleg brengt economische impulsen met zich mee voor de regio.
4. In het verlengde van het vorige argument, wordt door de voorstanders ook vaak gesteld dat de realisatie van een windpark kan leiden tot een toename van de werkgelegenheid.
5. Als laatste wordt in dit verband een aantal keren het argument genoemd dat het ontwikkelen van windenergie Nederland minder afhankelijk maakt van het buitenland.

Nieuwe argumenten van tegenstanders aanleg van windparken

Hieronder is een overzicht gemaakt van de vijf meest genoemde nieuwe argumenten van tegenstanders.

1. Het meest genoemde argument is dat bevolkingsgroepen tegenover elkaar zijn komen te staan als gevolg van de discussie over het al dan niet aanleggen van windparken in deze regio. Mensen die het voorheen goed met elkaar hebben kunnen vinden, gaan niet meer met elkaar om en/of negeren elkaar zelfs. Menig respondent benoemt in zijn/haar antwoord, dat de sfeer in het dorp onder de windmolendiscussie te lijden heeft. Men vreest dat genoemde tegenstellingen nog lange tijd destructief zullen doorwerken binnen de leefgemeenschappen.
2. Alleen de initiatiefnemers ondervinden van de aanleg van het windpark een groot economisch voordeel.
3. In veel gevallen wordt het vorige punt gekoppeld aan een ander argument, namelijk dat de omwonenden geen economisch voordeel behalen uit een mogelijke aanleg. Vaak wordt dit geïllustreerd met: 'Zij de lusten en wij de lasten'. Hier en daar krijgen aloude tegenstellingen weer nieuwe lading door boeren te classificeren als grootgrondbezitters, waarbij het onderscheid wordt gemarkeerd tussen de bevolkingsgroepen 'boeren' en 'burgers'.
4. De inzet van subsidiegelden met betrekking tot het windmolenproject. Volgens veel respondenten zijn subsidies bedoeld om kansrijke projecten te helpen ontwikkelen totdat het project zichzelf kan bedruipen. Voor het onderhavige project bestaat de angst dat er grote, jaarlijks terugkerende subsidies aan de desbetreffende boeren verstrekt gaan worden. Men ervaart het als een nadeel dat deze subsidies uit gemeenschapsgelden betaald worden, terwijl er ook extra kosten zullen worden doorberekend in de energieprijzen voor consumenten.
5. Tot slot wordt de dreigende leegloop in de dorpen genoemd. Men geeft te kennen deze regio te willen verlaten indien de aanleg van het windpark zijn beslag krijgt. Daarentegen vragen respondenten zich hardop af of hun huis straks niet onverkoopbaar is. Dit geldt uiteraard niet

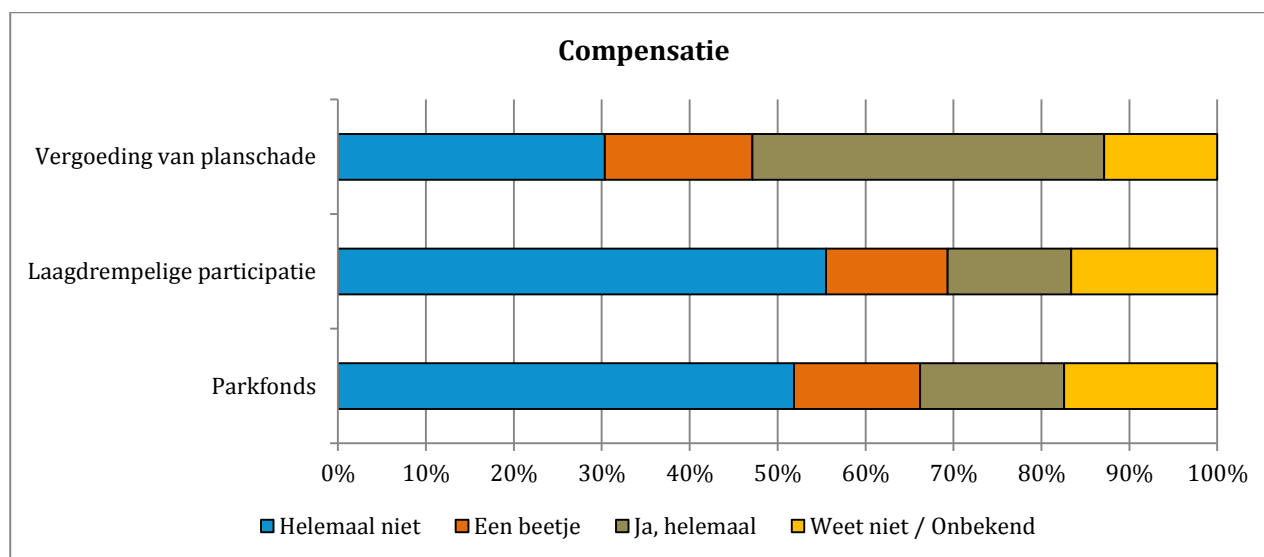
voor de inwoners met een huurwoning; zij kunnen de regio moeiteloos verlaten. Volgens de respondenten gaat het hier toch al om erkende krimpgebieden en zou een verdere leegloop als gevolg van de plaatsing van windmolens een enorme klap betekenen voor de leefbaarheid in dit gebied.

Nieuwe argumenten van voorstanders aanleg van windparken

Hieronder zijn de vijf meest genoemde argumenten voor de aanleg van het windpark opgesomd.

1. Het meest genoemde argument bij de voorstanders van windenergie is dat het hier schone energie betreft. Een aantal van hen trekt de vergelijking met fossiele brandstoffen (die niet schoon zijn), of met het opwekken van kernenergie (dat risico's met zich meebrengt). Voor deze respondenten heeft windenergie een duidelijke voorkeur boven de genoemde twee energiebronnen.
2. Men geeft te kennen dat windenergie een teken is van vooruitgang en verandering ('Je moet zo'n verandering niet tegenhouden'). Zij zien het tevens als een verantwoordelijkheid om zorg te hebben voor de volgende generaties.
3. Ondervraagden geven aan windmolens mooi te vinden en dat ze een aanwinst zijn voor het landschap.
4. Respondenten zijn blij dat ze een aanvullende vorm van inkomsten hebben ontdekt. Ook is een aantal de mening toegedaan dat de gemeente door de windmolens een hogere belastingopbrengst incasseert, die dan weer ten goede kan komen aan het verbeteren van de leefbaarheid.
5. Tenslotte zijn enkelen van mening dat het hier gaat om een kwestie die de belangen van een dorp of een regio overstijgt. Elke provincie moet bijdragen aan de leefbaarheid in ons land.

4.5 Compensatiemaatregelen

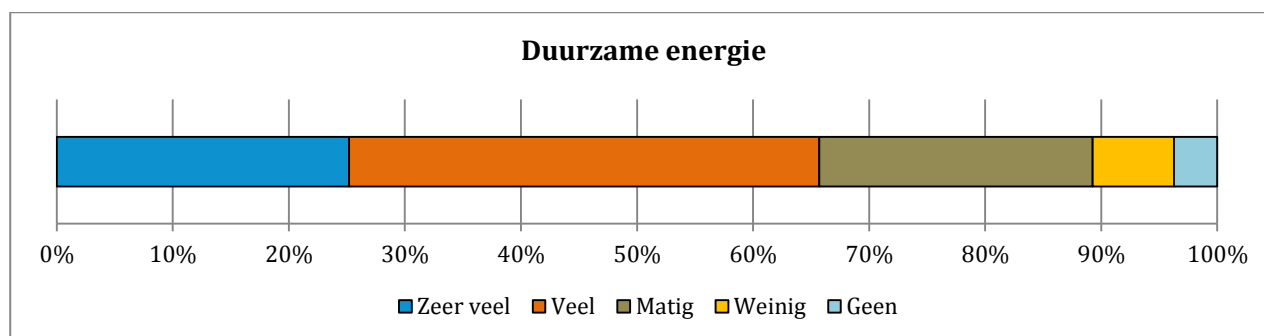
Indien het windpark er komt, in hoeverre ziet u onderstaande mogelijkheden dan als compensatie?								
	Helemaal niet		Een beetje		Ja, helemaal		Weet niet	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Vergoeding van planschade	1.226	30,4	677	16,8	1.615	40,0	520	12,9
Laagdrempelige participatie	2.177	55,5	543	13,8	551	14,0	652	16,6
Parkfonds	2.046	51,8	566	14,3	647	16,4	687	17,4

Indien het windpark er komt, in hoeverre ziet u onderstaande mogelijkheden dan als compensatie?			
	Direct omwonend	Indirect omwonend	Totaal
Vergoeding van planschade	2,13	2,03	2,11
Laagdrempelige participatie	1,45	1,70	1,50
Parkfonds	1,52	1,78	1,57

Opvallende significante verschillen

- Direct omwonenden zien planschadevergoeding meer als compensatie dan indirect omwonenden. Voor laagdrempelige participatie en een parkfonds geldt juist dat de indirect omwonenden hier meer waarde aan hechten.

4.6 Duurzame energie

Duurzame energie										
	Zeer veel		Veel		Matig		Weinig		Geen	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Hoeveel waarde hecht u over het algemeen aan duurzame energie? (bijv. zonne- of windenergie)	1.043	25,2	1.677	40,5	974	23,5	290	7,0	155	3,7

Opvallende significante verschillen

- Uit vergelijkingen blijkt dat respondenten die geen waarde hechten aan duurzame energie, sterker tegen de aanleg van het windpark zijn dan respondenten die voorstander zijn van duurzame energie. Onder beide groepen is de meerderheid tegen de aanleg van het windpark, maar naarmate men minder waarde hecht aan duurzame energie, is men sterker tegen de aanleg van het windpark.

4.7 Analyse vraag 15: aanvullende opmerkingen

Aan het eind van de vragenlijst is een open vraag opgenomen met de tekst: 'Als u uw antwoorden wilt toelichten, of opmerkingen over de mogelijke aanleg van het windpark heeft, dan kunt u dit in onderstaand vak doen'. Van deze mogelijkheid is door de respondenten op ruime schaal gebruik gemaakt. Ongeveer twee op de drie respondenten heeft het betreffende vak op de vragenlijst ingevuld. Niet zozeer om een antwoord toe te lichten, maar vooral om een opmerking te maken over de mogelijke aanleg van het windpark. Dit heeft een lijst opgeleverd van enkele duizenden reacties. Het getuigt van een grote mate van belangstelling voor en betrokkenheid bij de plannen voor de aanleg van het windpark waarop het draagvlakonderzoek is gericht.

Het is een uitdaging om van dit grote aantal en zeer diverse reacties een korte samenvatting te maken. Om een zo compleet mogelijke samenvattende dwarsdoorsnee van de vele antwoorden te maken zijn deze antwoorden geordend in acht thema's. Aan de hand daarvan zijn de antwoorden op een gebundelde wijze weergegeven.

De volgende thema's worden in deze samenvattende analyse onderscheiden, waarbij geldt dat de volgorde van de thema's overeen komt met de frequentie waarin deze zijn aangehaald:

1. Duurzame energie
2. Locatiekeuze
3. Procesgang/besluitvormingsproces
4. Leefbaarheid
5. Compensatie
6. Rendement
7. Verdeling lusten en lasten
8. Gezondheidsaspecten

Duurzame energie

De meeste respondenten gaan in op het thema duurzame energie. Men geeft in grote getale aan duurzaamheid een belangrijk aspect te vinden, maar dat de plannen die er nu bestaan rondom het windpark te buitensporig zijn (te groot windpark, te veel windmolens, te hoge windmolens). Aangegeven wordt dat op deze manier duurzame energie alleen maar negatieve aandacht krijgt.

Vele respondenten stellen zonnepanelen voor als alternatief voor het opwekken van duurzame energie. Zonne-energie wordt gezien als een goed alternatief voor windenergie. Deze vorm van energie levert ook een significante bijdrage aan de CO₂-reductie, zo stellen vele respondenten. Zonne-energie en CO₂-neutraal bouwen hebben volgens hen meer nut dan windparken. Voorgesteld wordt om zonnepanelen te plaatsen op de landerijen waar nu de windmolens komen, eventueel met een bosrand eromheen zodat er ook geen horizonvervuiling ontstaat. Anderen stellen voor om ook hierover in overleg te treden met de bevolking en, wellicht per gemeente, de burgers de keuze te geven tussen twee of drie verschillende varianten voor het opwekken van duurzame energie. Ook stellen respondenten voor om duurzame energie te promoten en op te wekken door op ieder dak (huis/bedrijf/garage) in de gemeente zonnepanelen te plaatsen. Wanneer hele dorpen en vooral openbare en overheidsgebouwen voorzien worden van zonnepanelen dan zou dat veel meer opleveren, zo luidt de veronderstelling. Dit kan naast een veel hoger energetisch rendement een veel beter duurzaam bewustzijn opleveren bij de inwoners, zo denkt men.

Daarnaast zijn er voorstanders die stellen dat het produceren van windenergie een positieve en gewenste ontwikkeling is die door de verdeelde overheden en politiek een negatieve lading krijgt. Andere voorstanders noemen hun mede-inwoners 'een beetje hypocriet', en wijzen er daarbij op dat men enerzijds minder afhankelijk wil worden van fossiele en atoomenergie en daarom voor duurzame energie is, maar dat men die anderzijds niet in de eigen nabijheid opgewekt wil zien worden.

Frequent wordt er gerefereerd aan andere Europese landen die duurzame energie opwekken. Naar het voorbeeld van Duitsland en Oostenrijk zien respondenten graag dat er meer ruimte komt voor de aanleg van velden met zonnecollectoren. 'Dat is ook beter voor de gezondheid en levert geen horizonvervuiling op', zo klinkt het. Geopperd wordt om in Nederland meer subsidie beschikbaar te stellen voor de aanschaf en het plaatsen van zonnecollectoren.

Andere alternatieven voor het opwekken van duurzame energie die genoemd worden, zijn het benutten van aardwarmte, maar soms ook waterstofopslag en kernfusie.

Locatiekeuze

Naast opmerkingen over duurzame energie, wordt bij de beantwoording van vraag 15 ook vaak de locatiekeuze aangehaald. Respondenten zeggen hierover het vooral onbegrijpelijk te vinden dat het windpark mogelijk (dicht) bij bewoond gebied wordt geplaatst. De plannen vindt men veel te groot qua omvang en de woonafstand tot de windmolens te beperkt. 'Met de uitvoering van dit plan worden minstens vijf dorpen aangetast', zo wordt gesteld. Daarnaast is een deel van de respondenten van mening dat het mogelijke windpark niet alleen een woongebied, maar ook een uniek natuurgebied aantast. De angst wordt geuit dat het mogelijke windpark een grote afbreuk doet aan de landschappelijke waarden van dit gebied, dat economisch toch al zeer kwetsbaar is. 'De plannen voor een windpark op deze plaats maken ontzettend veel kapot in dit gebied voor mens, dier en natuur', zo luidt het. Onder meer wordt genoemd dat het windpark op een trekvogelroute komt te liggen en ook wordt het dorp Annerveenschekanaal als voorbeeld genoemd. Dit 'best bewaarde veenkoloniale dorp van Europa' heeft om die reden een beschermd dorpsgezicht. 'Maar wat zegt zo'n titel als er straks windmolens op de velden staan?', zo vraagt een respondent zich af. Toeristen komen naar deze regio voor de rust en de ruimte. Men denkt dat de rust en ruimte ver te zoeken zijn als de windmolens op deze locatie worden gesitueerd.

Er zijn volgens de respondenten andere plaatsen voor windmolens waar het woon- en leefgenot niet zoveel wordt aangetast als met de huidige plannen. Grofweg worden er vijf alternatieven genoemd:

- Windparken op zee. De Noordzee wordt genoemd als Nederlands grondgebied waarbij burgers geen overlast zullen ervaren.
- Windparken bij de Nederlands/Duitse grens. In dit gebied staan reeds vele windmolens, waardoor de overlast relatief gezien mee zou vallen.
- Windparken langs autowegen waar de natuur reeds is aangetast en er reeds sprake is van geluidshinder. Bovendien wonen er weinig of geen mensen. Concreet genoemd worden de A37, N33, N34, N366 en de N374.
- Windparken in de Randstad plaatsen. Men heeft het gevoel dat de Randstad de voornaamste lasten heeft, dus dat zij ook de voornaamste lasten mag dragen.
- Windparken op industriegebieden. Volgens deze respondenten behoren windmolens volgens de wet thuis op een industrieterrein.

Tot slot wordt er in het kader van de locatiekeuze gesteld dat burgers nog steeds onvoldoende op de hoogte zijn van de exacte locatie van de mogelijke windmolens.

Procesgang/besluitvormingsproces

Als het gaat om de procesgang en het besluitvormingsproces, uit een deel van de respondenten haar onvrede. Men ervaart het proces als niet-democratisch en men spreekt teleurstelling uit over de beperkte betrokkenheid van de inwoners van het gebied. Men is vaak van mening dat de informatievoorziening onvoldoende is geweest en dat als men de gelegenheid had om een mening te geven hier geen inhoudelijke reactie op kwam. Er heerst een gevoel dat alle zienswijzen, inspraak en bezwaren ter kennisgeving zijn aangenomen en de plannen vervolgens toch zijn doorgezet.

Respondenten vragen zich af waarom er (1) voor Drenthe is gekozen en (2) er binnen Drenthe voor dit gebied is gekozen. 'Waarom krijgen niet alle gemeentes turbines toebedeeld? Dan is het probleem veel minder ernstig', zo reageert men onder meer. Anderen noemen het beschamend dat omwille van de klimaatdoelstellingen die door Europa worden opgelegd over de rug van de belastingbetaler een plan wordt 'doorgeduwd'. Men ervaart het proces als onzorgvuldig waarbij de burger niets te vertellen heeft gehad, ondanks dat er goedkopere en minder belastende alternatieven zijn.

Respondenten geven aan dat er bewust informatie wordt achtergehouden door de overheid en de initiatiefnemers om hun doelen te kunnen realiseren. Hoewel velen voor investeringen in duurzame energie zijn (dus geen kernenergie), vindt men de huidige plannen te grootschalig en is men van mening dat dit niets heeft te maken met een investering in duurzame energie maar alles met politieke afspraken en investeringsmogelijkheden van de betreffende grondeigenaren. Geopperd wordt om het volledige proces onder de loop te nemen en om nogmaals een studie te doen om aan te tonen dat windenergie inderdaad de beste oplossing is voor het opwekken van duurzame energie.

Tot slot gaan respondenten ook in op het draagvlakonderzoek zelf. Meerdere respondenten zijn bang dat hun stem in dit onderzoek 'als mosterd na de maaltijd' komt. Zij vragen zich af of men überhaupt invloed heeft op de besluitvorming.

Leefbaarheid

Over de leefbaarheid in het gebied wordt gezegd dat het windpark zorgt voor tegenstrijdigheden tussen de inwoners in het gebied. Gesteld wordt dat (de discussie over) het windpark de sociale cohesie in de dorpen aantast en/of sterk ontwricht. Er wordt over gesproken dat relatief kleine gemeenschappen in tweeën worden gesplitst en dat voor- en tegenstanders naar elkaar bedreigingen uiten. De angst leeft dat dit alleen maar erger zal worden.

De plannen worden gezien als een ramp voor de leefbaarheid van het gebied en men is bang dat het woongenot sterk zal afnemen. Ook tijdens de bouw van de molens. Niet alleen neemt het woongenot af door het veranderende uitzicht en de mogelijke gezondheidsrisico's, maar ook omdat mensen enerzijds zullen wegtrekken uit de gebieden en anderzijds mensen juist vanwege het windpark niet snel zullen kiezen voor dit gebied als woonplaats. De angst bestaat dat dit de onaantrekkelijkheid van het gebied vergroot, wat woningen onverkoopbaar maakt. Hierdoor ontstaat voor sommigen het risico dat hun oudedagvoorziening komt te vervallen. Een windpark in dit gebied betekent voor de inwoners nog meer een achteruitgang: minder rust, minder natuur, minder aantrekkelijk dus minder toerisme en meer leegstand van woningen. 'Al met al minder toekomst voor onze kinderen'.

Compensatie

Betreffende compensatieregelingen geeft een groot deel van de respondenten aan dat deze vooraf wettelijk geregeld (hadden) moeten worden. Over de planschade wordt gezegd dat hierbij uitgegaan moet worden van de waarde van het onroerend goed van vóór de eerste ideeën over de stichting van een mogelijk windpark. Daarnaast wordt gesteld dat een vergoeding voor planschade maar in zeer beperkte mate een compensatie is. 'Gezondheid en woongenot zijn namelijk niet in geld uit te drukken of af te kopen', zo wordt aangegeven. Naast vergoeding van planschade wordt met regelmaat gesteld dat ook gratis stroom en stroomtransport op zijn plaats zou zijn als geringe compensatie voor plaatsing van de windmolens dichtbij de woningen.

In relatie tot de veronderstelde onverkoopbaarheid van onroerend goed is men van mening dat er een eerlijke uitkoopregeling moet komen voor wie de geluidsoverlast/slagschaduw als onleefbaar ervaart.

Rendement

Met betrekking tot het rendement geven de omwonenden aan dat er al meerdere malen aangetoond is dat windmolens een heel laag rendement hebben op het gebied van duurzame energie. Energie opwekken met windmolens is een te duur systeem en niet rendabel volgens velen. Enkel wanneer er subsidie wordt verleend zijn de molens rendabel. Daarnaast gaat de inefficiëntie omhoog naarmate het aantal molens toeneemt. Bij het veronderstelde rendement worden daarnaast vraagtekens gezet omdat de productie, de sloop en de afvoer van het afval vaak niet worden meegerekend.

Wat tevens wordt beweerd, is dat duurzame energie geen oplossing is: het zal op termijn slechts in een fractie van de totale energiebehoefte kunnen voorzien. Hierbij verwacht men dat de kosten in geen enkele verhouding staan tot de opbrengsten. 'De generaties na ons zullen ons er om uitlachen', zo vreest een respondent. Alom wordt op dit punt bepleit om meer onderzoek te doen naar het daadwerkelijke rendement van de plaatsing, inclusief de kosten van aanleg, bekabeling subsidie, etc.

Verdeling lusten en lasten

De verdeling van de lusten en lasten is een regelmatig terugkerend thema bij de beantwoording van de open vraag. Over het algemeen wordt gesteld dat men het onrechtvaardig vindt dat er slechts een beperkt aantal landeigenaren/boeren profiteert van de plaatsing van de windmolens, terwijl een veel groter deel van de bevolking te maken heeft met de nadelige gevolgen. Dit wordt onder meer bekrachtigd door respondenten die stellen dat studies voldoende hebben aangetoond dat windenergie veel verliezers kent en dat slechts een enkeling er (financieel) van profiteert. Gesteld wordt dat wanneer aan de boeren, die dit plan hebben opgezet, niet zo veel geld per windmolenplaats zou zijn toegezegd dit plan nooit tot stand zou zijn gekomen.

Anderen stellen dat windenergie nooit rendabel wordt zonder subsidie en dat de gemeenschap daardoor feitelijk opdraait voor de 'eigen overlast' en daarnaast ook nog eens bijdraagt aan de verrijking van de participanten. Over de lusten wordt in zijn algemeenheid met regelmaat twijfel uitgesproken, waarbij men stelt dat windenergie geen geld oplevert maar juist alleen maar geld kost in de vorm van een waardedaling van de huizen.

Gezondheidsaspecten

Ook gezondheidsaspecten worden aangehaald tijdens de beantwoording van de open vraag. Men geeft aan dat internationaal is gebleken dat een afstand tot woningen minimaal twee kilometer zou moeten zijn om gezondheidsproblemen te voorkomen. Met name wordt het laagfrequente geluid

gezien als gevaar voor de gezondheid. In die zin wordt gesteld dat Provincie en Rijk de gezondheid van hun burgers niet waarborgen. Ook vraagt men zich af wat het plan dan wel de compensatie gaat worden indien zij er ziek van worden. 'Doorgang van het plan is in strijd met rechtsstatelijke beginselen en zal leiden tot ernstige gezondheidsklachten bij omwonenden', zo wordt onder meer gesteld.

5. Conclusies

5.1 Algemene terugblik

Onderzoek- en adviesbureau Enneüs heeft in de maanden oktober en november van 2014 een draagvlakonderzoek uitgevoerd. Het doel was om te onderzoeken in welke mate er draagvlak bestaat onder in- en omwonenden van het zoekgebied (uit de gemeenten Aa en Hunze, Borger-Odoorn en Stadskanaal) ten aanzien van de plannen voor het aanleggen van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van een vragenlijst die verspreid is onder huishoudens in de drie gemeenten. In totaal zijn er 4.229 ingevulde en bruikbare vragenlijsten geretourneerd op een totaal van 10.610 verstuurde uitnodigingen voor deelname aan het onderzoek. Met 278 vragenlijsten onbestelbaar retour, komt de netto respons daarmee op 40,9%.

Bij de direct omwonenden van de plaats waar het windpark mogelijk komt is geen sprake geweest van een steekproef, hier zijn alle 7.610 huishoudens aangeschreven. Hiervan hebben 3.339 de vragenlijst ingevuld en geretourneerd. Bij de indirect omwonenden is sprake geweest van een aselecte steekproef van 3.000 huishoudens, waarbij per gemeente 1.000 huishoudens zijn aangeschreven; 890 hiervan hebben de vragenlijst ingevuld en geretourneerd. De respons is ruim voldoende om goede en betrouwbare uitspraken te kunnen doen.

5.2 Beantwoording centrale vraagstelling

De centrale vraagstelling tijdens dit draagvlakonderzoek luidde:

'In welke mate is er draagvlak onder in- en omwonenden van het zoekgebied voor het aan te leggen windpark binnen de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn?'

Op basis van de onderzoeksresultaten kan gesteld worden dat er veel weerstand is tegen de komst van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'. Meer dan driekwart (77,2%) van de huishoudens binnen de gemeenten is (sterk) tegen de komst van het windpark, terwijl 10,3% voor de komst van het windpark is. 11,2% geeft aan neutraal te zijn.

Hoe staat u tegenover de aanleg van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer'?											
Sterk tegen		Tegen		Neutraal		Voor		Sterk voor		Weet niet / Geen mening	
n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
2.578	61,4	663	15,8	468	11,2	254	6,1	176	4,2	57	1,4

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat het draagvlak voor het aanleggen van het windpark 'De Drentse Monden en Oostermoer' onder zowel direct als indirect omwonenden gering is.

5.3 Verschillen geografische en demografische spreiding

Naast de centrale vraag zijn enkele deelvragen gesteld. De eerste deelvraag luidde:

‘Zijn er significante verschillen als het gaat om geografische en demografische spreiding, en zo ja, welke verschillen?’

Het antwoord op deze deelvraag is dat dit inderdaad het geval is. Een nadere analyse van de onderzoeksresultaten leidt tot onderstaande conclusies aangaande alle relevante significante verschillen in de geografische en demografische spreiding. De volgende significante verschillen zijn gevonden:

- Direct omwonenden staan negatiever tegenover de plannen dan mensen die wat verder weg wonen. Binnen de direct omwonenden zijn geen significante verschillen gevonden tussen de gemeenten; allen hebben vergelijkbare weerstand tegen de plannen.
- Binnen de indirect omwonenden zijn de verschillen tussen de inwoners van de gemeenten alle significant; inwoners van Aa en Hunze zijn het minst sterk tegen, inwoners van Borger-Odoorn zijn significant sterker tegen dan inwoners van Aa en Hunze en inwoners van Stadskanaal zijn weer significant sterker tegen dan inwoners van Borger-Odoorn.
- De gemeente Aa en Hunze wijkt daardoor significant af van de andere twee gemeenten wat betreft hun gemiddelde mening over de aanleg van het windpark. In Aa en Hunze is men minder fel tegen de plannen dan in de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal.
- In de gemeente Stadskanaal is het percentage tegenstanders het grootst met 80,1%. In de gemeenten Borger-Odoorn en Aa en Hunze is respectievelijk 78,7% en 73,5% tegenstander van het windpark ‘De Drentse Monden en Oostermoer’. Deze verschillen worden dus veroorzaakt door de verschillen tussen de indirect omwonenden.
- Direct omwonenden voelen zich beter geïnformeerd over het windpark dan indirect omwonenden.
- Direct omwonenden geven aan meer informatie te hebben ontvangen dan indirect omwonenden. Ook geven zij vaker aan naar hun ideeën te zijn gevraagd, inspraak te hebben gehad en mee te hebben kunnen beslissen over het windpark ten opzichte van indirect omwonenden.
- Direct omwonenden zijn meer tevreden over de mate van informatievoorziening dan indirect omwonenden. De tevredenheid over de inspraak/invloed verschilt niet tussen direct en indirect omwonenden.
- Naar mate men jonger is, is men sterker tegen de aanleg van het windpark ‘De Drentse Monden en Oostermoer’.
- Respondenten die de vragenlijst samen, als huishouden, hebben ingevuld zijn sterker tegen dan respondenten die de vragenlijst alleen hebben ingevuld.
- Huishoudens met een koopwoning zijn significant sterker tegen het windpark dan huishoudens met een huurwoning.
- Huishoudens met kinderen zijn sterker tegen de aanleg van het windpark ‘De Drentse Monden en Oostermoer’ dan mensen zonder kinderen.
- Samenwonenden/gehuwden zijn sterker tegen de aanleg van het windpark dan alleenstaanden.

5.4 Voor- en tegenargumenten

De tweede deelvraag luidde:

‘Waarom zijn de inwoners voor dan wel tegen de aanleg van het windpark in het zoekgebied?’

5.4.1 Argumenten tegen

In het draagvlakonderzoek is aandacht geweest om te beoordelen waarom inwoners voor dan wel tegen de aanleg van het windpark zijn. Het belangrijkste argument tegen de komst van het windpark is waardedaling van de woning. Dit wordt onderstreept door de antwoorden op de open vragen. Een aantal ondervraagden geeft te kennen dat hun woning hoogstwaarschijnlijk onverkoopt zal worden indien het park wordt gerealiseerd.

Ook wordt als nadeel genoemd dat bevolkingsgroepen tegenover elkaar zijn komen te staan als gevolg van de discussie over het al dan niet aanleggen van windparken in deze regio. Menig respondent benoemt in zijn/haar antwoord, dat de sfeer in het dorp onder de windparkdiscussie te lijden heeft. Vaak heeft dit ermee te maken dat men van mening is dat slechts een enkeling economisch voordeel ondervindt, terwijl een veel groter deel wordt aangetast in het woongenot door de grootte en de hoogte van de windmolens.

Met betrekking tot het rendement geven de omwonenden aan dat er al meerdere malen aangetoond is dat windmolens een laag rendement hebben op het gebied van duurzame energie. Energie opwekken met windmolens is een te duur systeem en niet rendabel volgens velen. Enkel wanneer er subsidie wordt verleend zijn de molens rendabel. Daarnaast worden de productie, de sloop en de afvoer van afval aangehaald als aspecten die moeten worden meegewogen.

Tot slot heerst er angst voor gezondheidsrisico's en worden de mogelijke geluidshinder alsmede horizonvervuiling genoemd als nadelen. Regelmatig wordt genoemd dat respondenten de regio willen verlaten indien de aanleg van het windpark zijn beslag krijgt en hun huis nog verkoopbaar is. Aangegeven wordt dat het hier al om erkende krimpgebieden gaat en dat de plaatsing van windmolens een verdere leegloop kan veroorzaken en daarmee de leefbaarheid in het gebied zal aantasten.

5.4.2 Argumenten voor

Het belangrijkste argument voor de komst van het windpark is het opwekken van duurzame energie. Respondenten trekken de vergelijking met fossiele brandstoffen (die niet schoon zijn), of met het opwekken van kernenergie (dat risico's met zich meebrengt). Met de realisatie van het windpark wordt duurzame energie opgewekt waardoor de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen afneemt en er sprake is van CO₂-reductie.

Andere genoemde voordelen zijn onder meer dat de realisatie van het windpark kan zorgen voor economische impulsen voor de regio en dat het windpark kan leiden tot een toename van de werkgelegenheid.

5.4.3 Vergelijking relevante wetenschappelijke literatuur /andere gehouden draagvlakonderzoeken

De laatste deelvraag luidde:

‘Wat zeggen de uitkomsten van het draagvlakonderzoek in relatie tot relevante wetenschappelijke literatuur en tot andere gehouden draagvlakonderzoeken naar windenergie in Nederland?’

De uitkomsten van dit onderzoek zijn nauwelijks te vergelijken met ander onderzoek naar het draagvlak voor de aanleg van windparken. Het verschil in de opzet, achtergrond, omvang, vraagstelling, type en belang stakeholders, beleidsfase en context met deze onderzoeken is te groot in vergelijking met het draagvlakonderzoek naar het windpark ‘De Drentse Monden en Oostermoer’.

Uit wetenschappelijke literatuur komt naar voren dat voor het verwerven van draagvlak voor beleid (inhoudelijk draagvlak), het wenselijk is om te zorgen voor draagvlak voor het proces waarin het beleid tot stand komt (procesmatig draagvlak). Geconcludeerd kan worden dat er sprake is van een geringe mate van zowel inhoudelijk als procesmatig draagvlak. Het inhoudelijke draagvlak is hiervoor aan de orde geweest; over het procesmatige draagvlak geeft 11,2% van de respondenten aan het er (helemaal) mee eens te zijn dat er voldoende gevraagd is naar zijn/haar mening en ideeën. Ook geeft een relatief klein deel (8,5%) aan het eens te zijn met de stelling voldoende betrokken te zijn geweest bij de besluitvorming. Burgers ervaren derhalve een lage betrokkenheid bij het proces. Over de informatievoorziening is net geen kwart (24,5%) het (helemaal) eens met de stelling voldoende informatie te hebben gehad. Als het gaat om de procesgang en het besluitvormingsproces, dan uiten veel respondenten hun onvrede. In open antwoorden plaatsen mensen in diverse bewoordingen kanttekeningen bij het proces. Zo geven mensen aan het proces als niet-democratisch te hebben ervaren, wordt het proces als onzorgvuldig geduid en is er de beleving dat burgers niets te vertellen hebben gehad. Samengevat bestaat er veel teleurstelling over de beperkte betrokkenheid van de bewoners van het gebied.

Naast procesmatig draagvlak is de mate waarin beleid gevolgen heeft voor (de belangen van) mensen een belangrijke verklaring voor het wel of niet bestaan van draagvlak. Uit dit onderzoek wordt duidelijk dat, naast waardedaling van woningen, er door veel mensen negatieve gevolgen voor hun welbevinden, woongenot en gezondheid worden voorzien door de aanleg van het windpark.

Het geringe draagvlak voor de aanleg van het windpark lijkt dan ook in belangrijke mate te kunnen worden verklaard door (1) het geringe draagvlak voor het proces waarin het besluit tot stand is gekomen en (2) de onevenredig zware mate waarin mensen ervaren te worden aangetast in hun belangen. Als compensatiemaatregel kan de compensatie van de planschade op de meeste steun rekenen.

Literatuurlijst

- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980). *Understanding and predicting social behavior*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Abelson, J. and Gauvin, F.P. (2006). *Assessing the impacts of public participation: concepts, evidence and policy implications. Research report P/06, Public Involvement Network*. Ottawa: Canadian Policy Research Network Inc.
- Berg, G.P. van den, Pedersen, E., Bouma, J. & Bakker, R. (2008). *Project WINDFARMperception. Visual and acoustic impact of wind turbine farms on residents*. Project no. 044628.
- Berry, J.M., Portnet, K.E. & Thomson, K. (1993). *The rebirth of urban democracy*. Washington DC: Brookings Institute.
- Boedeltje, M.M. (2009) *Draagvlak door interactief bestuur: fictie of feit?!*. Enschede: Ipskamp Drukkers BV.
- Fishbein, M. & Aizen, I. (1975). *Belief, Attitude and behavior An introduction to theory and research*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Graaf, L. de (2007). *Gedragen beleid. Een bestuurskundig onderzoek naar interactief beleid en draagvlak in de stad Utrecht*. (diss.) Delft: Eburon.
- Graham, J.B., Stephenson, J.R., & Smith, I.J. (2009). Public perceptions of wind energy development: Case studies from New Zealand. *Energy Policy*, 37(9), 3348-3357.
- Hoekema, A.J., Manen, N.F. van, Heijden, G.M.A. van der, Vlies, I.C. van der, Vroom, B. de (1998). *Integraal bestuur. De behoorlijkheid, effectiviteit en legitimiteit van onderhandelend bestuur*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kweit, M.G. & Kweit, R.W. (2007). Participation, perception of participation, and citizen support. *American Politics Research*, 35(3), 407-235.
- Richardson, A. (1983). *Participation. Concepts in a social policy 1*. London: Routledge en Paul Kegan.
- Szarka, J. (2007). *Wind power in Europe: Politics, business and society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Thomas, J.C. (1990). *Public participation in public decisions. New skills and strategies for public managers*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Veldboer, L. (1996). *De inspraak voorbij. Ervaringen van burgers en lokale bestuurders met nieuwe vormen van overleg*. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Zoellner, J., Schweizer-Ries, P. & Wemheuer, C. (2008) Public acceptance of renewable energies: Results from case studies in Germany. *Energy Policy*, 36(11), 4136-4141.